

Центральноукраїнський національний технічний університет

Економічний факультет

Кафедра „Економіка, менеджмент та комерційна діяльність”

Допущена до захисту:

Завідувач кафедри економіки,
менеджменту та комерційної діяльності
к.е.н., доцент

_____ Тетяна РЯБОВОЛИК
„03” січня 2024 р.

(протокол засідання кафедри ЕМ та КД
№10 від „03” січня 2024 р.)

Кваліфікаційна робота

за другим (магістерським) рівнем вищої освіти

на тему «Підприємництво в Кіровоградській області: сучасний стан і шляхи розвитку»

Виконала: здобувачка вищої освіти

2 курсу, групи УФЕБ-22М

спеціальності 073 «Менеджмент»

ОПП «Управління фінансово-економічною безпекою»

_____ Валерія РЕВВА

Керівник: канд. юрид. наук, доцент

_____ Костянтин ФОМІЧОВ

Рецензент: докт. екон. наук, професор,
завідувач кафедри фінансів, банківської
справи та страхування

_____ Володимир СИБІРЦЕВ

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПІДПРИЄМНИЦТВА	7
1.1. Ключові підходи до вивчення дефініції підприємництва	7
1.2. Підприємництво територій: економічний контекст	17
1.3. Значення та місце підприємництва в економічній системі	27
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СТАНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА	34
2.1. Аналіз основних закономірностей розвитку підприємництва: світовий та національний виміри	34
2.2. Оцінка інституційного середовища розвитку підприємництва	41
2.3. Оцінка рівня розвитку підприємництва у Кіровоградській області	50
РОЗДІЛ 3. ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ	57
3.1. Роль та значення підприємництва в сучасних умовах господарювання	57
3.2. Оцінка потенціалу успішного підприємництва в Україні	62
3.3. Шляхи розвитку підприємництва в контексті сучасних вимог	76
ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	88
ДОДАТКИ	92

ВСТУП

На стан економіки країн із усталеною ринковою системою в першу чергу впливає стан виробничого сектору, який переважно складається з бізнес-організацій.

Створення та розвиток систем управління в цих суб'єктах, спрямованих не лише на задоволення запитів споживачів, але й на виконання важливих соціальних потреб, є логічним результатом і важливою складовою економічного переходу України до ринково-орієнтованої системи.

Актуальність теми роботи полягає в її зв'язку з трансформацією економіки України та надзвичайною необхідністю мобілізації нових джерел для підвищення її ефективності. Ця мобілізація є фундаментальною вимогою для створення соціально-орієнтованої економічної системи. Для вирішення цього стратегічного завдання основна увага зосереджена на розвитку інноваційних економічних відносин, головну роль у яких відіграє підприємництво. Активізуючи інноваційні процеси, сприяючи конкурентному середовищу та забезпечуючи динамічний ринок, підприємництво стає ключовим фактором реструктуризації економіки з метою підвищення її ефективності та розширення доступності товарів і послуг.

На ефективність і результати ринкових реформ значною мірою впливають стан і діяльність підприємництва, зокрема його розмір і ефективність. Це підкреслює важливість вивчення проблем, пов'язаних із заснуванням, функціонуванням і зростанням підприємництва, особливо в перехідних економічних системах, як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Стан вивченості проблеми. Важливо визнати, що різноманітні школи та рухи в різні епохи і періоди зробили значний внесок у вивчення підприємництва та його ролі в економічній системі. Зокрема, А. Сміт і Д. досліджували ці питання у своїх роботах.

Праці відомих економістів, таких як Д. Рікардо, К. Маркс, Ж.-Б. Сей, А. Маршалл, Ю. Шумпетер, Ф. Хайєк та інші досліджують сутність і природу підприємницької діяльності як з теоретичних, так і з практичних позицій. Українські вчені, такі як Л. Безчасний, З. Варналий, Л. Воротіна, А. Гальчинський, В. Геєць, Ю. В. Єханурова, П. Єщенко, М. Долішній, Б. Кваснюк, А. Чухна, А. Шегда, О. Беляєв, Ю. В. Ніколенко, В. Рибалкін, В. Савчук, О. Турчинов також роблять свій внесок у розуміння підприємництва, досліджуючи різні аспекти його відродження, розвитку та відносин між державою і бізнесом у контексті ринкових перетворень. Широким визнанням у вирішенні цього питання користуються такі іноземні експерти, як В. Агєєв, А. Бальцерович, А. Бузгалін, Е. Краснікова, В. Радаєв, В. Савченко, Ф. Шамхалов. Незважаючи на велику кількість наукової літератури з цього питання, все ще існують численні теоретичні та методологічні аспекти, які продовжують викликати дискусії та вимагають подальших досліджень.

Мета дослідження – проведення комплексного теоретико-методологічного аналізу підприємництва в Кіровоградській області, зосередивши увагу на їх унікальних особливостях щодо становлення, функціонування та розвитку. У роботі були поставлені та вирішені наступні завдання:

- проаналізувати походження економічної теорії, що стосується підприємництва, і контексту, в якому воно розвивалося;
- проаналізувати фундаментальну економічну природу підприємництва в загальному розумінні;
- з'ясувати роль і місце підприємництва в економічній системі;
- дослідити основні закономірності розвитку підприємництва в Україні та Кіровоградській області;
- дослідити поточного стан інституційного середовища розвитку підприємництва;
- дослідити реалізацію принципів соціальної відповідальності у вітчизняному підприємстві;

– обґрунтувати вплив технологічних парків на ріст і розвиток МСП.

Об'єктом дослідження в межах кваліфікаційної роботи виступає вивчення різних процесів, пов'язаних із розвитком інституційного середовища, яке сприяє підприємницькій діяльності, предметом – теоретичні аспекти та механізми розвитку підприємництва в Кіровоградській області.

Дослідження в кваліфікаційній роботі проводилося з використанням різних методичних підходів. Діалектичним методом досліджено закономірності становлення та розвитку підприємницької діяльності. Для вивчення еволюції підприємництва як економічного явища застосовано історичний метод. Для обґрунтування категоріального апарату використано якісний аналіз та метод наукових абстракцій. Для дослідження структури підприємницьких відносин та організаційно-економічного механізму регулювання підприємницької діяльності застосовано системний і структурно-функціональний підходи. Статистичний аналіз використовувався для аналітичного аналізу тенденцій формування та функціонування суб'єктів господарювання.

Науковою цінністю одержаних результатів кваліфікаційної роботи є: поглиблення трактування ролі підприємництва в розвитку територій за рахунок системного підходу до розуміння його сутності. Практичне значення отриманих результатів полягає в можливому їх застосуванні до Програми стратегічного розвитку підприємництва Кіровоградської області.

За результатами виконання кваліфікаційної роботи підготовлено та опубліковано тези доповіді на тему: «Сучасні тенденції функціонування підприємництва в Україні», які були представлені на VI Ювілейній Міжнародній науково-практичній конференції «Конкурентоспроможна модель інноваційного розвитку економіки України»).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1. Ключові підходи до вивчення дефініції підприємництва

Існує безліч перспектив, коли мова йде про підприємництво та оцінку його ключових функцій в економічних рамках сучасної економіки. Ці функції охоплюють різні аспекти, такі як постійне існування ризику, запровадження інновацій і важливість бути окремим «четвертим» фактором виробництва. Крім того, підприємець відіграє життєвоважливу соціально-економічну роль, використовуючи нові підходи до управління та поєднуючи ресурси новими способами. Загалом, підприємництво можна розглядати як окреме явище бізнесу, що характеризується широким спектром соціальних, психологічних, організаційних і суто економічних атрибутів, які відрізняють його від інших явищ та інститутів капіталізму.

Незаперечним є те, що визначення підприємництва має бути узгоджене з реальним станом суспільства. Унікальність підприємництва на різних етапах економічного розвитку в різних країнах формує його самобутність. Отже, теоретичні концепції підприємництва завжди виділяли аспекти, які найкраще відображають справжню природу підприємництва в конкретних економічних контекстах [30; 34].

Протягом всієї історії підприємництво було визначним аспектом практичної діяльності людей, і як західні, так і національні наукові спільноти досягли значних успіхів у розумінні його тонкощів. Проте варто зазначити, що досі не існує загальновизнаної теорії підприємництва. Це можна пояснити, як припускає М. Блауг, небажанням традиційного статичного економічного аналізу визнавати та включати підприємницькі концепції. На нашу думку, це невизнання вплинуло на поточний стан справ.

Навколо остаточного визначення підприємництва точаться значні

дебати. Поняття підприємництва було визначено багато років тому, але залишається відкритим питання, чи може це визначення залишатися незмінним «назавжди». Дати чітку відповідь складно, оскільки концепція підприємництва, як і багато інших, розвивається та набуває нових характеристик, зберігаючи при цьому свій функціональний аспект. Протягом історії економічної думки визначення підприємництва зазнавало значних трансформацій кожного століття.

Поняття «підприємництво» було сформовано панівним світоглядом та економічними обставинами, які відіграли значну роль у визначенні підприємця та його відносинах із суспільством [16].

Шлях розвитку підприємництва як соціально-економічного явища був важким і тривалим. У цілому воно являє собою певний вид господарської діяльності. Можна стверджувати, що люди були залучені в економічну діяльність з давніх часів. Певні аспекти підприємництва, як прояву економічної функції, можна спостерігати в різних формах протягом історії. Однак широко визнається, що підприємництво в його сучасному контексті є історичним явищем, яке виникло в наш час. Воно відіграло ключову роль у становленні капіталістичного суспільства, яке характеризувалося приватною власністю, ринковою економікою та необмеженою конкуренцією.

Загальновизнаним фактом є те, що поняття «підприємництво» спочатку було введено англійським економістом Р. Кантільоном, під час дослідження розвитку капіталістичної економічної структури. У своєму аналізі динаміки попиту та пропозиції на ринку Р. Кантільон зазначив, що ця розбіжність є сприятливою обставиною для фізичних осіб купувати товари за відомою ціною і згодом продавати їх за вищою, ще невідомою ціною. Цих осіб, які діяли в невизначених умовах, Р. Кантільон назвав підприємцями.

Погляд Р. Кантільона на ринок полягав у тому, що він функціонує як саморегульована система, що складається з індивідуальних відносин обміну.

Ринкова ціна залишається близькою до нормальної вартості через постійну взаємодію різних факторів. Ці сили наполегливо працюють разом,

поки не досягнуть стану рівноваги. У цій системі підприємець відіграє центральну роль, сприяючи встановленню рівноважних цін і вносячи рівновагу на ринок. Важливо відзначити, що згідно з Р. Кантільоном, підприємець не обмежується певною професією, а охоплює будь-кого, хто готовий ризикувати та прагне як доходу, так і потенційних збитків. Тому основною функцією підприємця, як зазначено в концепції ринкової системи Р. Кантільона, є орієнтуватися в невизначеності та знаходити шляхи задоволення своїх матеріальних потреб. Погляд на підприємництво, представлений Кантільоном, надав дослідникам широке, але дещо обмежене розуміння ролі підприємців. За Кантільоном, ризик розглядався як основний аспект підприємницької функції, і ця точка зору керувала дослідницькими зусиллями багатьох вчених [29]. Однак важливо зазначити, що Кантільон розглядав ризик як невід'ємну характеристику будь-якої ділової діяльності, що здійснюється в конкурентному середовищі. У своїй теорії він концептуально не відокремлював підприємництво від конкуренції. Натомість він вважав, що роль підприємця в конкуренції та економічному розвитку зосереджена насамперед на забезпеченні наявності товарів у потрібному місці для задоволення існуючих потреб споживачів. По суті, Кантільон прирівнював підприємця до особи, яка або розширює, або створює попит за допомогою нового виробництва. Ця перспектива узгоджується з ортодоксальною теорією конкуренції, зокрема в неокласичних підходах. У цих підходах конкуренція пов'язувалася зі специфічними характеристиками ринку, такими як однорідність продукції, єдина технологія та велика кількість учасників ринку. Однак ця перспектива не наголошувала на активному процесі виявлення змін в індивідуальних уподобаннях чи пошуку інноваційних способів виробництва існуючих товарів, що було ключовим напрямком австрійської школи політичної економії.

Дослідження доходу підприємця у зв'язку з розподільними відносинами при капіталізмі призвело до розвитку концепції ризику, яка є ключовим аспектом підприємницької функції. Вчені, наслідуючи Р. Кантільона, також визнали важливість ризику, стверджуючи, що дохід підприємця або його

частина є компенсацією за ризик і принципово відрізняється від прибутку, отриманого від інвестованого капіталу, і заробітної плати праці. Ця точка зору підкреслює фундаментальну відмінність: підприємницька функція, яка характеризується притаманною їй ризикованістю, відокремлює її від ролей як капіталіста-власника, так і менеджера. Хоча підприємець може мати соціальний статус власника капіталу або менеджера, його специфічна економічна роль полягає в несенні ризиків і відповідає певному рівню доходу [29].

Витоки концепції підприємництва можна простежити до праць вчених німецької класичної школи, зокрема Й. фон Тунена. У своїх працях фон Тюнен підкреслює відмінні якості, які визначають підприємця, такі як його готовність ризикувати, приймати нестандартні рішення та брати на себе відповідальність за свої дії. Ці якості, якщо їх застосувати на практиці, дозволяють підприємцям отримувати несподіваний дохід. Цей підприємницький дохід служить формою компенсації не тільки за прийнятий ризик, але й за майстерність підприємництва. Поєднуючи роль ризикованого інноватора, фон Тюнен виходить за рамки обмеженої точки зору Р. Кантільона, який зосереджувався лише на функції ризику. Один із революційних висновків фон Тунена полягає в тому, що підприємці є каталізаторами інновацій.

Ф. Найт розширив ідеї Дж. фон Тунена у своїй теорії, глибше заглибившись у такі поняття, як ризик і невизначеність, і підкресливши їх відмінності. Найт підкреслював, що ризик — це об'єктивна ймовірність того, що відбудеться певна подія, і її можна визначити кількісно.

Поняття невизначеності відіграє значну роль у кількісному аспекті формування доходу. Хоча дохід і можна отримати, але ймовірність такої події не може бути точно виміряна або розрахована. У своїй книзі «Трактат політичної економії» Жан-Батист Сей спирається на основоположні ідеї Р. Кантільона та включає різні елементи у визначення підприємницької функції. Ці елементи включають фактори виробництва (капітал і праця), отримання ринкової інформації та здатність приймати обґрунтовані рішення і організовувати виробничий процес. Таким чином, поняття «поєднання факторів

виробництва» постає як центральна теза, яка фіксує сутність підприємництва. Визначення Сея є конкретним і вичерпним у відображенні цієї важливої концепції.

А.Сміт і Д.Рікардо, відомі діячі економічної теорії, насамперед зосереджувалися на підприємницькій діяльності в рамках ринкового регулювання. Однак у міру того, як наше розуміння економічних відносин поглибилося, стало важливим вивчити циклічний характер економічного розвитку. Цей аналіз є невід'ємною частиною нашого поточного дослідження.

У «Дослідженні природи та причин багатства націй» А. Сміта поняття підприємця визначається як особа, яка володіє капіталом і охоче бере на себе ризики з метою реалізації певної бізнес-концепції та отримання прибутку. Підприємець несе відповідальність за планування, організацію виробництва та отримання результатів, отриманих від розподілу праці. Крім того, підприємець діє в рамках ринкової системи, де конкуренція виступає центральним механізмом [29].

Суттєві характеристики людської природи, як підкреслив А. Сміт, найбільш яскраво проявляються через зусилля підприємців у конкурентному середовищі. Сміт стверджував, що різні чинники, такі як схильність індивідів до торгівлі, їхня здатність отримувати прибуток, їхня готовність віддавати пріоритет власним інтересам у зв'язку з перевагами, які пропонує поділ праці, їхнє бажання накопичувати та прирощувати багатство і їхня схильність інвестувати заощадження в підприємницьку діяльність, переконатися, що дії підприємців послідовно узгоджуються з добробутом загальної соціальної системи. Саме тому підприємці в цьому плані особливі.

Об'єднанням індивідуальних зусиль найбільш активних суб'єктів господарювання система будується шляхом додавання векторів.

Порівняння економічних процесів і природних процесів було давньою концепцією. Це лягло в основу економічного лібералізму, який виступав за вільну конкуренцію та відсутність державного втручання в економічні справи. На думку Давіда Рікардо, ці процеси функціонують автономно, причому

підприємці відіграють обмежену роль капіталістів-інвесторів, як це пізніше було розроблено К. Марксом. Однак ми вважаємо, що ця класична перспектива застосовується лише до історичного контексту, в якому вона виникла.

Спираючись на теорії А. Сміта, К. Маркс також визнавав підприємця капіталістом, який використовує свій капітал для створення додаткової вартості та експлуатації трудових ресурсів. Згідно з Марксом, дохід підприємців є похідним від ролі капіталу в процесі відтворення, зокрема через їх участь в операціях і діяльності, які полегшують функції промислового та комерційного капіталу. Маркс наголошував, що особливість підприємця як активного учасника капіталістичного виробництва полягає не в тому, що він відокремлений від власника капіталу, а скоріше в його здатності втілювати в собі роль як капіталіста, так і ролі найманого працівника.

Визнання значущості та функції інституту підприємництва можна віднести до думок французького економіста А. Маршалла, який був піонером у розширенні традиційних трьох факторів виробництва (земля, капітал, праця), щоб включити організацію як додатковий фактор. Спираючись на це, американський економіст Дж. Кларк переглянув «формулу трьох одиниць» Сея і виділив чотири постійні фактори, невід'ємні від процесу виробництва: а) капітал; б) засоби виробництва та земля; в) праця найманого працівника; г) підприємницька діяльність.

Зрозуміло, що зародження підприємництва можна простежити до історичних і генетичних витоків товарного виробництва. Заслуговує на увагу погляд В. Сизоненка із його тлумаченням підприємництва, оскільки він висвітлює варіації в аналітичних оцінках.

Досліджуючи різні етапи еволюції товарного виробництва, можна зробити висновок про подвійну природу підприємництва: воно одночасно є невід'ємною характеристикою економічного індивіда або суб'єкта господарювання, а також визначальним атрибутом ринкової системи господарювання, що впливає на її інтенсивність, адаптивність, і загальну ефективність у сприянні розвитку [12, 23].

З розвитком суспільного виробництва, особливо при його переході в індустріальну фазу, фокус підприємництва зміщується в бік секторів матеріального виробництва. Замість того, щоб шукати лише прибуткові ринки, ключ до підприємницького успіху полягає в пошуку оптимальної комбінації факторів виробництва. Ця складність призвела до відповідної складності підприємницької функції, яка більше не є виключною для власників.

У минулому вільне підприємництво було обмежене ринковою економікою. Однак підприємництво має здатність створювати ринки для своєї продукції там, де їх немає, а також подолати розриви між різними секторами економіки. Крім того, підприємництво створює необхідну інформаційну інфраструктуру, життєво важливу для існування розвиненої ринкової економіки. Ця інтегруюча роль підприємництва очевидна в багатьох розвинених країнах, які перейшли від феодальних або патріархальних систем. Отже, незважаючи на те, що ринок і підприємництво взаємопов'язані, вони також являють собою різні процеси, які впливають один на одного.

Фундаментальний принцип підприємництва залишається своїм корінням в ідеях Й. Шумпетера, який намагався поєднати економічне обґрунтування підприємницької ролі з дослідженням психологічного складу підприємця. Шумпетер розглядав підприємця як головну рушійну силу розвитку капіталізму та описував підприємництво як трансформаційний процес, відомий як «творче руйнування». Ця концепція детально розкрита в його книзі.

Теорія економічного розвитку Й. Шумпетера визначає підприємця як новатора, який відіграє вирішальну роль у розвитку капіталістичної економіки шляхом реалізації нових ідей. Й. Шумпетер був піонером у створенні комплексної основи для вивчення підприємництва як окремого явища, а також першим, хто встановив благотворний вплив підприємців на економічну систему, заклавши основу для подальших досліджень [6; 20].

Нову хвилю досліджень теорії та застосування підприємництва очолила неоавстрійська школа, представниками якої були Ф. Хайєк, Л. Мізес, І. Кірцнер. Відповідно до їхньої точки зору, ринковий процес і конкуренція нероздільні, а

в центрі всього цього – підприємець. Підприємець — це не неоднозначна сутність, а скоріше, за визначенням Мізеса, конкретна функція, яка втілює прагнення індивіда відкривати та використовувати нові можливості у виробництві, обміні тощо. Мізес далі розширює це, заявляючи, що роль підприємця виходить за межі експериментування з технологічними досягненнями; це передбачає ретельний вибір найбільш економічно ефективних методів для задоволення нагальних потреб людей. Це твердження дає ґрунтовне пояснення до ідей Шумпетера.

Гаєк стверджує, що для того, щоб конкуренція була оптимальною, необхідно враховувати два ключові фактори. По-перше, має бути швидке впровадження технічного прогресу та інновацій у зв'язку з новими продуктами та технологічними процесами під тиском конкуренції. По-друге, конкуренція повинна суттєво впливати на адаптаційні можливості підприємств, дозволяючи їм швидко реагувати на зміни ринкового середовища. Інтенсивність конкуренції визначається різними факторами, наприклад, як швидко конкуренти можуть відтворити успішні інновації, їхньою реакцією на досягнення провідних підприємств і динамізмом ринкового попиту. Важливо відзначити, що прагнення підприємця до максимізації доходу стримується подібними прагненнями.

Ціни, запропоновані конкурентами і покупцями, приймаються кожним учасником ринкових відносин.

Фундаментальним аспектом, який визначає підприємництво, є вирішальна роль, яку воно відіграє в координації появи нового попиту та відповідної пропозиції, по суті, породжуючи нові ринки в рамках капіталізму. Підприємці мають можливість створювати інноваційні пропозиції, визначаючи раніше невивчені потреби, або культивувати попит на свої нові продукти та послуги.

Еволюція концепцій підприємництва може бути широко визначена та представлена у схематичній формі, як показано в табл. 1.1.

Підприємництво, на думку сучасних західних економістів, тісно

пов'язане з прагненням до інновацій та дослідженням нових шляхів. Е. Дж. Долан і Д. Ліндсей, наприклад, визначають підприємництво як прагнення виявити нові можливості, прийняти нові технології та форми інвестування, а також кинути виклик існуючим обмеженням і умовностям. Проте автори також визнають, що класифікація підприємництва як четвертого фактору виробництва не зовсім справедлива. На відміну від праці, капіталу та природних ресурсів, підприємництво є нематеріальним, і його нелегко кількісно визначити або виміряти.

Таблиця 1.1

Основні підходи до трактування поняття «підприємництво»

№	Підхід пов'язується	Визначальна риса	Представники
1	З ризиком та невизначеністю	Ризик як найважливіший аспект підприємницької функції	Р. Кантільйон
2	З ризиком тореалізацією нововведень	Підприємницький дохід як винагорода за підприємницьке мистецтво	Й. фон Тюнен Ф. Найт
3	З комбінуванням факторів виробництва	Організуючий фактор виробництва	Ж. Б. Сей Дж. С. Мілль
4	З намаганням забезпечити прибуток	Обов'язковий елемент ефективного ринкового господарювання	А. Сміт Д. Рікардо
5	З активною роллю безпосереднього підприємця	Підприємницька здатність, функція координування факторів процесу виробництва	А. Маршал Дж. Б. Кларк
6	З нововведеннями в галузі технології або організації виробництва	Комбінація виробничих процесів на основі інновації, функція економічного лідерства	Й. Шумпетер
7	З поведінкою людини, її ініціативою, організацією соціально-економічних механізмів	Знаходження та використання нових можливостей у виробництві, суспільстві	Ф. фон Хайєк А. Шапіро
8	З створенням чогось нового, що має ринкову вартість	Діяльність в умовах ринку, отримання як винагороди грошей та задоволення досягнутим	Р. Хізріч
9	З інноваційним менеджментом	Отриманням результатів, відмінних від попередніх	П. Друкер

Джерело: складено автором на основі [8]

Відповідно до оновленої редакції Господарського кодексу України від 16 січня 2003 року підприємництво в Україні прийнято вважати самостійною і систематичною господарською діяльністю суб'єктів, яка передбачає ініціативу

та особистий ризик.

Підприємництво передбачає управління економічними та соціальними результатами з метою отримання прибутку. Однак важливо визнати, що поточне визначення та розуміння суб'єктів підприємництва не позбавлені недоліків. Недосконалість полягає в тому, що закон відносить суб'єктів підприємницької діяльності до юридичних осіб, у тому числі й у державній чи колективній власності, що суперечить суті підприємництва як приватної діяльності «...залучення до самостійних, методичних і потенційно прибуткових починань...» [20; 32]. Важливо зазначити, що підприємці можуть брати на себе ризик лише у випадку з приватною власністю, на відміну від державної чи колективної власності. Відсутність правового регулювання не сприяє ризику, а сприяє безвідповідальності.

Крім того, вкрай необхідно забезпечити більш комплексне з'ясування поняття підприємницької діяльності та встановити чіткі ознаки відносин власності. Це дозволить нам точно розрізнити діяльність, яка справді є підприємницькою, від тієї, яка, хоча й схожа, але не підпадає під цю категорію. В даний час переважаюче визначення підприємництва як виключно комерційного за своєю природою певною мірою відображає його суть, але воно, безсумнівно, неадекватне. Ця обмежена перспектива часто призводить до надмірного акцентування на таких видах діяльності, як посередництво, тоді як підприємці здебільшого ігнорують сферу виробництва.

Підприємництво охоплює не тільки людину. Воно включає як особисті, так і економічні елементи, зокрема гонитву за надприбутком через інноваційну та проактивну участь на ринку.

На думку Ю.В. Ніколенко, підприємництво можна визначити як особливу структуру дій, що здійснюються бізнесом, основа якої ґрунтується на демократичних практиках, що застосовуються в їх економічних операціях. Ця основа надає підприємствам свободу проявляти власну ініціативу, коли справа стосується вибору сфери діяльності, а також визначення відповідних підходів до управління, економічних стратегій, організаційних структур і технологічних

інновацій. В основі цієї системи лежить підприємець, кваліфікований лідер, який володіє здатністю створити ефективну економічну структуру, використовуючи найновіші досягнення економічних і технічних знань [17, с. 137].

Визначення підприємництва Г. Башняніна вважаємо хибним. На думку Башняніна, підприємництво можна описати як організаційну та економічну інновацію, яка виникає в результаті дослідження нових можливостей. Однак це визначення є надто спрощеним і не є вичерпним, оскільки воно зосереджується лише на одному аспекті підприємництва.

Концепція підприємництва, як специфічної форми економічної діяльності, виходить за рамки простих організаційних та економічних інновацій, охоплюючи ширший спектр характеристик, які неможливо повністю охопити навіть за допомогою комплексного підходу [2, с. 125].

Аналіз еволюції бізнесу та підприємництва часто залишається поза увагою деяких науковців. Однак погляд Б. А. Райзберга проливає світло на зв'язок між цими двома поняттями. Райзберг визначає і бізнес, і підприємництво як індивідуальні зусилля, які передбачають активне прийняття ризиків і взяття на себе особистої відповідальності з кінцевою метою досягнення економічного прибутку. Подібним чином Хайек стверджує, що бізнес охоплює ширший спектр природних процесів порівняно з підприємництвом, яке, на його думку, є таким же, як і будь-яка інша професія на ринку.

Професор С.В.Мочерний зазначив визначення підприємництва, яке підкреслює його мету як економічну та організаційну інновацію, що прагне максимізувати ефективність праці, зокрема з точки зору найманого персоналу та власної праці підприємця. Основна мета — створити додаткову вартість і отримати її як прибуток. Тому наголошується на ролі підприємця у підвищенні продуктивності та інтенсивності найманої праці, а також у забезпеченні привласнення створеної додаткової вартості.

Підсумовуючи, підприємництво можна описати як особливий тип бізнесу, де в центрі уваги лежить підприємець, який володіє здатністю

використовувати капітал за допомогою інноваційних комбінацій факторів виробництва, що призводить до економічного зростання.

Коли йдеться про розуміння природи підприємницьких відносин та їх ролі в економічній системі, то нас цікавлять саме методологічні аспекти вивчення підприємництва як економічної категорії.

1.2. Підприємництво територій: економічний контекст

Зараз економічна література демонструє теоретичні принципи, які виявилися дуже ефективними при вивченні умов і результатів підприємницьких структур. Ці принципи пропонують комплексний аналіз діяльності окремих суб'єктів підприємницької діяльності в конкретних соціальних та економічних умовах. Застосовуючи ці принципи, стає можливим проводити детальне дослідження суб'єктів господарювання, включаючи їх внутрішню структуру та ключові атрибути.

Однак цей підхід має свої обмеження, коли йдеться про дослідження процесів формування різних суб'єктів підприємницької діяльності та відтворення унікальних умов, за яких вони функціонують. Для проведення такого аналізу необхідно дослідити взаємодії та взаємозалежності, які виникають між суб'єктом підприємницької діяльності та іншими суб'єктами господарювання в процесі його функціонування. Саме через ці функціональні взаємодії та взаємовпливи створюється економічна система, в межах якої формується, розвивається та підтримується суб'єкт підприємницької діяльності. Як і будь-яка інша мікросистема, економічна система, що керує функціонуванням суб'єкта підприємницької діяльності, має відмінні характеристики, які формують специфічні умови, необхідні для існування різноманітних підприємницьких структур.

У рамках ринкової динаміки економічні операції можуть здійснюватися декількома суб'єктами, включаючи підприємства, домашні господарства та державу. Однак основна відповідальність за виконання основних виробничих

функцій в економіці лежить на підприємстві. З одного боку, підприємство являє собою багатогранну систему, яка охоплює матеріальну, технічну та соціальну складові, усі з яких мають вирішальне значення для створення економічних благ. З іншого боку, підприємство втілює в собі саму суть організації виробництва різноманітних товарів і надання послуг. Функціонуючи як самодостатня структура, підприємство функціонує як автономний і самоокупний суб'єкт, відносно відокремлений від інших компонентів.

Підприємницький динамізм спочатку проявляється через створення нового підприємства, яке виступає основним суб'єктом господарювання. Однак справжнє підприємництво охоплює чотири чіткі етапи: створення ідеї та оцінка, розробка бізнес-плану, придбання ресурсів й управління підприємством. Хоча ці етапи логічно сліднують послідовному порядку, вони за своєю суттю взаємопов'язані і не можуть бути розпочаті або завершені незалежно.

Прийнявши системно-структурну перспективу в дослідженні підприємництва, стає можливим отримати уявлення про багатогранну сутність, яка охоплює різні складові компоненти, що функціонують як підсистеми нижчого рівня, кожна зі своєю внутрішньою організацією. Цей підхід розглядає кожную систему як підсистему більшої системи та як таку, що містить власні підсистеми. Структура й організація постають як фундаментальні та відмінні атрибути будь-якого об'єкта, що працює як система. У цій структурі компонентом або елементом структури системи може служити неподільна частина, підсистема, властивість, стан, зв'язок або рівень організації. Отже, поняття структури й організації мають комплексний характер, охоплюючи всі аспекти та характеристики об'єкта. У системно-структурному підході ключовим елементом є поняття цілісності, а структурний аналіз є засобом розкриття внутрішніх взаємозв'язків, що існують між окремими елементами та підсистемами [25, с. 29].

Для того, щоб будь-яка організована система функціонувала ефективно, вона повинна мати відчуття єдності та цілісності. Це означає розглядати економічні явища як набір взаємопов'язаних елементів, кожен зі своїми

унікальними характеристиками розвитку, які об'єднуються, щоб утворити цілісну систему. Крім того, важливим аспектом систематичності є визначення головної мети системи, яка відіграє вирішальну роль у формуванні її структури та організації. Добре розвинена економічна система відрізняється цілісністю та організованістю.

Цілісність системи підтримується шляхом включення необхідних і достатніх елементів. Між тим, організація відображається в наявності визначеної структури та порядку в системі, на обидва з яких впливає головна мета.

Нині стан вітчизняного промислового виробництва відзначається застарілою техніко-технологічною основою, значною ресурсомісткістю та недостатньою конкурентоспроможністю пропозиції продукції [19; 23].

Водночас у сфері економіки завдяки ринковим перетворенням відбулося становлення структури незалежного підприємництва. Однак ця система не здатна зберігати свої характеристики в умовах зміни обставин, а саме адаптуватися. В. Набівач стверджує, що коли здатність до адаптації вичерпується і система намагається зберегти свої властивості та притаманну природу процесів, що відбуваються, шляхом структурних модифікацій, вона стає системою, що самоорганізується [23, с. 27].

Розглядаючи систему як сукупність взаємопов'язаних елементів, які створюють особливу узгодженість і єдність, ми можемо зробити деякі загальні висновки щодо системи підприємництва. Ця система, як описано багатьма вченими, складається з різних суб'єктів, які беруть участь у підприємницькій діяльності, включаючи підприємців, уряд, партнерів, споживачів і працівників (рис. 1.1).

Їхні інтереси перетинаються і переплітаються протягом економічних операцій, утворюючи функціональний ансамбль елементів у системі підприємництва.

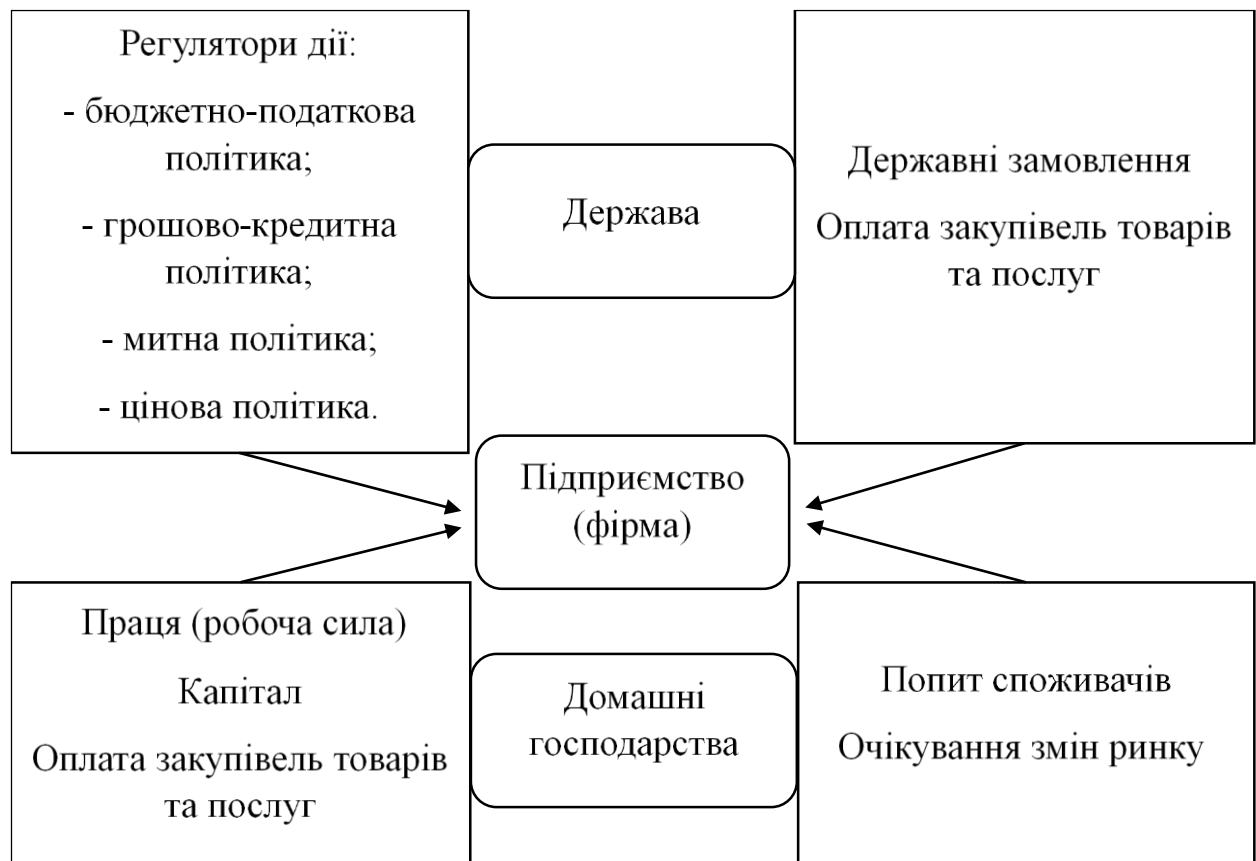

Рис. 1.1. Підприємництво в економічній системі

Джерело: [9, с. 8]

У той момент, коли інтереси збігаються, з'являється головна особа – підприємець, який організовує своє виробництво чи інші починання в певному географічному та часовому контексті, встановлюючи при цьому чітку мережу відносин з іншими суб'єктами в певному економічному середовищі. Це показано на рис. 1.2.

Отже, можна зробити висновок, що підприємець відіграє ключову роль як основний каталізатор у динаміці самоорганізації.

Система підприємництва характеризується своєю складністю, самоорганізованістю, незбалансованістю, нестабільністю, невизначеністю. Це пояснюється тим, що він охоплює не тільки процеси існуючих і стабільних підсистем для виробництва товарів і послуг, але й процеси проектування, організації нових бізнес-структур і оновлення старих. Постійні зміни елементів і структури системи сприяють її динамічному

характеру [21; 22].

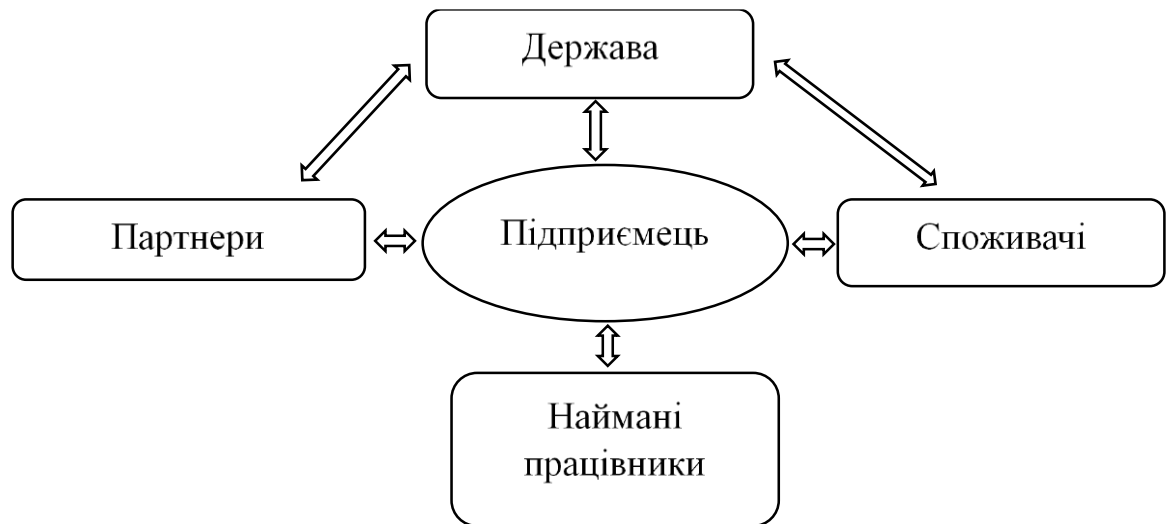

Рис. 1.2. Суб'єкти підприємництва у системі взаємозв'язків

Джерело: [9, с. 8]

Основна увага системи управління бізнесом полягає у відображенні зв'язків, які існують між окремими робочими силами, їх здібностями та творчим потенціалом у структурі суспільного поділу праці. Ці зв'язки виникають між різними групами працездатного населення, а також між державою, суб'єктами господарювання та фізичними особами, які пропонують на ринку свої здібності для самостійної й ініціативної діяльності. Важливо зазначити, що підприємницька діяльність виходить за рамки простого виробництва товарів чи послуг або сприяння посередницьким операціям. Підприємство, яке поєднує власність і контроль під сферою діяльності суб'єкта підприємницької діяльності, слід розглядати насамперед як засіб просування фундаментальної цінності суспільства. Це особливо актуально в економічній системі, яка робить сильний акцент на людині.

Теоретично підприємництво можна визначити як ініціативну економічну діяльність, яку здійснює окрема особа або колектив з метою досягнення економічного успіху у вигляді прибутку. Цей успіх залежить від ефективного використання матеріальних, фінансових і трудових ресурсів за моделлю «витрати-результат». Хоча розподіл матеріальних і фінансових ресурсів має вирішальне значення для підприємницьких функцій, ми

вважаємо, що фундаментальний аспект підприємництва полягає у відносинах між підприємцем і найманим працівником. Ці відносини, які зазвичай називають відносинами капітал-праці, є основним визначальним фактором у структурі підприємницької діяльності [16, с. 154].

Спрямованість розвитку сучасної економіки формує її соціальну орієнтацію, спонукаючи до переоцінки стратегічних завдань функціонування ринкової економіки, суспільства і держави. Ця переоцінка спрямована на визначення їхніх відповідних позицій і ролей у сприянні розвитку індивідів як економічних агентів і громадян. Одночасно цей імператив підкреслює необхідність подальшої еволюції економічної теорії, зокрема, глибшого вивчення механізмів, які забезпечують безперебійну інтеграцію економічних і соціальних елементів. Ігнорування одного компонента в цій цілісній системі не тільки ставить під загрозу функціонування іншого, але й викликає згубні системні зрушення.

Соціалізація економіки як на макрорівні, так і на мікрорівні є складною взаємодією різноманітних факторів. Це включає в себе адаптацію співробітників до усталеної культури та цінностей у їхній компанії, тоді як керівництво впроваджує політику для інтеграції працівників у процеси прийняття рішень і виховання почуття відповідальності. Мета полягає в тому, щоб створити гармонійну систему, яка узгоджує інтереси всіх зацікавлених сторін, як внутрішні, так і зовнішні. У контексті постіндустріального суспільства значення соціальних факторів у мотивації та стимулюванні економічного зростання та розвитку продовжує збільшуватись. Динаміка розвитку відносин між підприємцями та найманими працівниками є рушійною силою для соціально-економічних змін у системі. Ця трансформація прокладає шлях до викорінення примусової праці та вимагає встановлення нових принципів співпраці між ключовими гравцями економіки. Вирішення конфліктів між підприємцями та найманою працею потребує нових підходів. Очевидно, що передумовою такої співпраці є зміна засад відносин між суб'єктами господарювання, зокрема щодо власності та

розподілу доходів. Запровадження акціонерної моделі власності на капітал відіграє ключову роль у пом'якшенні соціальної нерівності, залучаючи до цього процесу значну кількість працівників. Розвиток відносин власності породжує нові напрями, протиріччя, особливості виробничого процесу, які в свою чергу залежать від знань і працездатності окремих працівників. Це приводить до збільшення економічної свободи найманих працівників та формування нових принципів співпраці між суб'єктами підприємницької діяльності. Крім того, вирішальну роль у цьому процесі відіграє обсяг і якість інформації.

Сучасна епоха стала свідком появи та еволюції нової соціальної динаміки, в якій працівники взаємодіють з іншими економічними суб'єктами. Це явище, відоме як соціальне партнерство, передбачає взаємну залежність між працівниками та роботодавцями. У той час як працівники покладаються на своїх роботодавців з різних причин, таких як безпека роботи та фінансова стабільність, роботодавці також залежать від своїх працівників через їхній високий рівень досвіду, інноваційний характер їхньої роботи та дефіцит готових замін. Соціальне партнерство сприяє прозорим і нескладним відносинам між ключовими гравцями в економічній діяльності, що дозволяє їм повною мірою переслідувати свої відповідні інтереси в довгостроковій перспективі.

Наявність певного соціального середовища, відомого як підприємницьке середовище, має вирішальне значення для успішної реалізації підприємницьких починань. Це середовище охоплює ринок, систему ринкових відносин і свободу підприємця. Свобода дозволяє їм приймати рішення, які, на їхню думку, принесуть найбільшу ефективність і прибутковість. В українському суспільстві панує переконання, що підприємці діють виключно у власних інтересах. Однак ця ідея не має підґрунтя, оскільки підприємці, які працюють у ринкових умовах, за своєю природою прагнуть віддавати пріоритет потребам споживачів. Від задоволення запитів споживачів залежать їх прибутки, добробут і майбутні

перспективи. Зрозуміло, що в умовах повсюдного зубожіння населення діяльність підприємців можна розцінювати як обтяжливу. Це почуття виникає внаслідок того факту, що саме суспільство, прийнявши спрощену побутову філософію, ненавмисно демотивувало позитивне сприйняття бізнес-середовища [28, с. 8].

Ринок і конкуренція є основними засобами, за допомогою яких підприємство пристосовується до зовнішнього середовища, передаючи цьому середовищу свою інформацію та структуру. Коли підприємство є єдиним помітним гравцем на ринку, ринок поглинає його інформацію без змін. Однак, коли присутні кілька виробників, ринковий механізм встановлює оптимізований порядок, що призводить до появи нової інформації, яка потім надходить у виробничу систему через канали зворотного зв'язку, спонукаючи до необхідних змін. Тим не менш, покладатися лише на ринкову інформацію недостатньо для діяльності компанії, оскільки вона тісно пов'язана з іншими суб'єктами в межах юрисдикції держави.

Під час здійснення господарської діяльності суб'єкти господарювання вступають між собою в різні відносини. Ці відносини охоплюють виробництво та продаж товарів, надання послуг та грошові операції. У ході цієї діяльності приймаються економічні рішення та вживаються дії, які можуть призвести до неузгодженості інтересів ділових партнерів. Крім того, суб'єкти господарювання встановлюють відносини з державними органами. Організація цих заходів може відбуватися спонтанно або систематично, до того ж останнє вимагає дотримання певних норм. Ці норми формують основу інституційного середовища, в якому люди роблять вибір. Норми диктують, як люди повинні поводитися в різних ситуаціях, і служать головній меті підтримання порядку в системі взаємодій. Функції економічних інститутів можна розділити на окремий набір, оскільки вони покликані сприяти взаємодії між елементами економічної системи [13; 32].

Успіх кожного підприємця все більше і більше залежить від ефективної

співпраці постачальників і споживачів. Якщо хтось із них не виконує своїх договірних зобов'язань, це порушує весь ланцюжок, незалежно від кількості залучених підприємств. Тому загальне середовище, в якому працюють підприємства, має вирішальне значення.

На підприємство впливає зміна властивостей різних об'єктів, на які, в свою чергу, впливає саме підприємство.

Динамічний зв'язок між державою та приватним підприємництвом відіграє вирішальну роль у створенні процвітаючої ринкової економіки. Цей зв'язок залежить від рівня та характеру суспільного прогресу. У традиційних суспільствах, де приватне підприємництво все ще перебуває на стадії зародження, держава може проявляти до нього байдужість або намагатися сформувати його відповідно до власних інтересів. Шлях підприємця – це постійна боротьба за існування. Хоча економічна література часто розглядає цю битву виключно як конкуренцію, навіть за відсутності прямої конкуренції підприємці повинні подолати численні перешкоди. Керуючись своєю рішучістю вижити, підприємці пробуджують суспільство, шукаючи ресурси для своїх ідей і втілюючи ці ресурси в життя шляхом реалізації.

Підприємницький дух процвітає в середовищі, яке характеризується своєю наполегливістю та бажанням розвиватись (12, с. 248).

У ринковій економіці, де ролі держави та бізнес-структур розмежовані, їхня економічна співпраця є взаємовигідною. Держава може ефективно виконувати свої основні функції, забезпечивши, щоб її дії щодо підприємницьких структур базувалися на принципах взаємної вигоди. У світовому досвіді випробувані та успішні різні форми взаємодії. До них належать державні та муніципальні замовлення на товари і послуги, що виробляються підприємницьким сектором, що виконуються через державну контрактну систему. Крім того, державне і комунальне майно може передаватися в оренду або використовуватися іншим способом, а також може здійснюватися спільне державно-приватне підприємництво. Також бізнес-структури можуть брати участь у державних та місцевих інвестиційних

проектах. Кожна форма взаємодії має своє унікальне втілення в суспільній практиці зі специфічними технологіями реалізації, що передбачають співпрацю підприємницьких і керівних структур [25, с. 29].

Динаміка між бізнесом і державою — це складна мережа суспільних відносин, пов'язаних із використанням економічних ресурсів суспільства структурами політичної та економічної влади для обслуговування власних інтересів.

1.3. Значення та місце підприємництва в економічній системі

Всебічна підтримка підприємництва, особливо малого бізнесу, має вирішальне значення для соціально-економічного зростання економіки України в умовах ринкової трансформації. Визнаючи новаторську роль підприємництва, уряд повністю відданий наданню значної допомоги в цьому відношенні.

В Україні імплементовано низку чинних нормативних актів, які створюють передумови для становлення та розвитку підприємництва. Ці нормативно-правові акти спрямовані на державну підтримку підприємництва шляхом створення сприятливих умов як організаційно, так і економічно. Це, зокрема, надання підприємцям земельних ділянок, передача необхідного державного майна для підприємницької діяльності, допомога підприємцям у матеріально-технічному забезпеченні та інформаційному обслуговуванні, сприяння підготовці кадрів, ініціювання розвитку слаборозвинених територій з промисловою та соціальною інфраструктурою, сприяння модернізації технологій, інноваційні практики та розробка нових продуктів і послуг через різні форми допомоги.

Щоб сприяти зростанню необмеженого бізнесу в Україні, законодавча база визначає права, обов'язки та відповідальність осіб, які займаються підприємницькою діяльністю, зосередженою на ефективному управлінні. Некомпетентність в господарських питаннях, фінансові невдачі, відсутність

відповідальності, невиконання зобов'язань, порушення договорів з діловими партнерами несумісні з принципами підприємництва.

Глобальне впровадження підтримки та захисту підприємницької діяльності показує, що одним з ефективних засобів фінансування малого бізнесу є державні гарантії повернення позик у разі банкрутства малого бізнесу. Ця стратегія служить для пом'якшення кредитних ризиків і усунення основної перешкоди отримання кредитів для малого бізнесу, особливо на ранніх стадіях. Однак наявність відповідних кредитних ресурсів у банків є важливою для того, щоб цей підхід був успішним. На жаль, в Україні доступність кредитних ресурсів для малого бізнесу дуже обмежена. Більшість суб'єктів господарювання не можуть отримати банківський кредит через непомірно високі процентні ставки. Це можна пояснити неефективною роботою механізму гарантування кредитів у національній економіці [24, с. 127].

Існуюча податкова система та обтяжлива система звітності створюють перешкоди для розвитку вітчизняного підприємництва. Надмірний податковий тиск і відсутність впевненості в стабільних умовах ведення бізнесу призводять до продажу неоподаткованої продукції та перешкоджають розвитку підприємництва. Крім того, тривалі післяреєстраційні процедури та надмірне втручання держави негативно впливають на розвиток підприємництва.

У нинішню епоху трансформації прискорення розвитку підприємництва та перехід до інноваційної економічної моделі основними напрямками стимулювання зростання економіки України є:

Покращення законодавчої та нормативної бази для створення сприятливого середовища для розвитку малих і середніх підприємств;

Удосконалення кредитної політики передбачає створення державних фінансових установ, які спеціалізуються на наданні кредитів на пільгових умовах різним суб'єктам господарювання, зокрема тим, що знаходяться на початкових стадіях діяльності;

Вдосконалення податкової політики, зокрема гарантування спрощеної системи оподаткування, яка віддає перевагу єдиному податку та забезпечує соціальні й пенсійні гарантії особам, зайнятим у галузі малого бізнесу;

Посилення державної допомоги малому та середньому підприємництву шляхом різноманітних засобів фінансово-кредитної підтримки, майнової допомоги, надання інформаційних та кадрових ресурсів, а також створення та підтримка розгалуженої мережі бізнес-центрів, інкубаторів тощо;

Заохочення зростання підприємницької діяльності в секторах, які максимізують ефективність суспільного виробництва та конкурентоспроможність шляхом використання науково-технічних досягнень, методів ресурсозбереження та створення інноваційних продуктів;

Гарантування виконання державою заходів, спрямованих на створення єдиної автоматизованої системи реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності;

При центрах зайнятості буде реалізовано поетапне створення мережі центрів підготовки безробітних, які бажають зайнятися підприємницькою діяльністю.;

Підвищити відповідальність посадових осіб виконавчої влади та державних службовців у дотриманні законів, що стосуються розвитку підприємництва, зокрема у сфері малого бізнесу;

Значення підприємництва в економічному зростанні тісно пов'язане з розумінням його фундаментальної природи та його функції на різних рівнях економічної структури. Роль підприємництва в сприянні економічному розвитку можна підсумувати таким чином:

підприємництво є потужним інструментом для перебудови економічної структури. Основною рушійною силою підприємців є потенціал фінансової вигоди. Їхні зусилля постійно зосереджені на розвитку перспективних галузей економіки;

зростання підприємництва сприяє створенню сприятливої атмосфери для конкуренції, сприяючи просуванню інноваційних підприємств. Завдяки

зусиллям, спрямованим на розвиток перспективних підприємств, підприємці відіграють важливу роль у прискоренні оновлення технічної та технологічної інфраструктури компанії, а також її асортименту. Їх внесок сприяє пожвавленню економічної активності, водночас зміцнюючи конкуренцію на ринку;

підприємництво, як рушійна сила, відіграє ключову роль у стимулюванні економічного зростання. Цей каталізатор відіграє важливу роль у сприянні структурним змінам в економіці, збільшенні виробництва та надання послуг, стимулюванні інвестиційної діяльності та підвищенні рівня попиту й пропозиції. Зрештою, це прискорює загальний темп економічного розвитку країни;

розвиток економіки та ефективне використання ресурсів є ключовими аспектами підприємництва. Підприємці тісно пов'язані з економічним ризиком, що є сильною мотивацією до економії ресурсів. Це вимагає ретельної перевірки рентабельності проєкту, відповідального підходу до інвестицій, раціонального розподілу ресурсів і залучення робочої сили з боку підприємця;

сфера підприємництва пропонує переконливі мотиви для досягнення оптимальної ефективності в роботі. Як правило, люди, які наважуються на власний бізнес, володіють підвищеною мотивацією і за своєю природою схильні до високоякісної та продуктивної праці порівняно з працівниками. Цей психологічний феномен самостійної праці, спрямованої на особисту вигоду, дає ще більші економічні вигоди для всієї системи [24, с. 106].

Аналізуючи підприємницьку діяльність, А. Сміт і Д. Рікардо, відомі діячі політичної економіки, зосереджувалися виключно на її зв'язку з саморегульованим ринковим механізмом.

Проте всебічний аналіз економічних зв'язків, що виникають, зумовив необхідність аналізу циклічного розвитку економіки. А. Сміт, описуючи роль підприємництва, зазначив, що підприємці, керуючись власними інтересами, часто приносять користь суспільству загалом. Він розглядав підприємців як

власників, для яких насамперед важливі власні інтереси, а саме особисте збагачення, але при цьому вони сприяють найбільш ефективному задоволенню потреб суспільства. У своїй праці «Дослідження природи і причин багатства народів» А. Сміт зобразив підприємців як осіб, які володіють капіталом і охоче йдуть на ризик заради реалізації певної підприємницької ідеї та отримання прибутку. З іншого боку, Д. Рікардо стверджував, що підприємці — це просто інвестори, інакше кажучи, типові капіталісти, а їх залучення є неодмінною складовою ефективного управління. Д. Рікардо стверджував наступне: «Коли капіталіст шукає вигідну інвестицію, він ретельно розглядає різноманітні переваги, які може мати одне заняття над іншим. У результаті вони можуть бути готові пожертвувати частиною свого грошового прибутку, щоб віддати пріоритет таким факторам, як правильне розміщення, охайність, зручність або інші матеріальні та нематеріальні переваги, які відрізняють одну сферу від іншої» [1, с. 47].

Поняття підприємництва за визначенням Ж.Б. Сей передбачає використання трьох факторів виробництва. Ці фактори переміщуються з територій, де вони генерують мінімальний прибуток, у нові місця, де вони можуть приносити більший прибуток завдяки новій комбінації. Це визначення застосовне до різних галузей і сфер, включаючи торгівлю, виробництво та фінанси [1, с. 48]. Не дивно, що будь-яке теоретичне дослідження підприємництва сучасності неминуче посиляється на праці Ж.Б. Сей.

Концепція інститутів підприємництва отримала визнання на зламі XIX–XX століть, коли вчені переосмислили поняття підприємця та визнали значення їхнього творчого й інноваційного внеску в економічний прогрес. Еволюція кредитних систем остаточно розмежувала ролі «власника» та «підприємця» в ключових галузях. Сучасна епоха цивілізації характеризується наявністю індустріального суспільства.

А. Маршалл був піонером у розширенні традиційних трьох факторів виробництва (земля, капітал, праця) за рахунок введення четвертого елемента

– організації (або пізніше відомого як підприємницький хист).

Внесок Й. Шумпетера, економіста австрійсько-американського походження, займає значне місце в розвитку теорії підприємництва. Точка зору Й. Шумпетера на підприємництво обертається навколо його основних функцій, які включають революцію та повну трансформацію виробничих процесів шляхом впровадження інноваційних технологічних комбінацій та обладнання, створення нових продуктів, дослідження нових ринків та відкриття невикористаних джерел сировини. Важливо зазначити, що підприємництво є функцією, яка існує в кожній економічній системі, і її успішна реалізація вимагає гармонійної інтеграції з науковими досягненнями, маркетинговими стратегіями та іншими пов'язаними функціями. Ефективність функцій підприємництва залежить від економічного та політичного ландшафту, оскільки ці фактори визначають доступні можливості й мотиви, які спонукають до підприємницької діяльності. Й. Шумпетер стверджує, що підприємництво не слід розглядати як професію, а класифікація підприємців як окремого класу застосовна лише в тому випадку, якщо дослідники зможуть ідентифікувати та класифікувати їх як окрему групу [3, с. 169].

Нова австрійська школа в особі Л. Мізеса викликала нову хвилю досліджень теорії та практики підприємництва [3, с. 280]. За Мізесом, ринковий процес і механізм конкуренції нероздільні, в основі яких знаходиться підприємець. Підприємець розглядається як рушійна сила пошуку новизни, що супроводжується невизначеністю результатів. Мізес стверджує: «Підприємець – це індивід, який діє на основі змін ринкової інформації» [7, 29]. Мізес вважає, що підприємницька функція передбачає визначення сфер, де можуть бути застосовані фактори виробництва, а підприємець – це той, хто знаходить ціль для цих факторів. Крім того, Мізес підкреслює, що підприємцем керує виключно бажання отримати прибуток і придбати матеріальні блага.

Підприємництво відіграє життєво важливу роль у кожній економічній

системі, виконуючи ключові функції. Тому Р. Кантільон розглядав підприємництво як значущу та окрему економічну функцію.

Ризик є визначальною характеристикою підприємництва. У своєму початковому дослідженні підприємницької діяльності Р. Кантільон дав визначення підприємця як особи, яка купує необхідні ресурси для виробництва товарів з наміром продавати їх і отримувати дохід.

Приймаючи системно-структурну перспективу в дослідженні підприємництва, стає можливим розкрити багатогранну сутність, яка розглядає численні складові компоненти, кожен з яких функціонує як підсистема нижчого рівня з їх чіткою внутрішньою організацією.

Підприємництво характеризується незалежними, активними та ризикованими зусиллями у виробництві товарів, наданні послуг та участі в торгівлі, все з головною метою досягнення фінансової вигоди.

Підприємництво служить певній меті в економіці, зокрема, з точки зору пожвавлення економічної системи, сприяння інноваціям, руйнації звичайних структур і сприяння трансформаційним змінам. Зрештою, він діє як рушійна сила, яка рухає економіку до ефективності, раціоналізації, винахідливості та постійного прогресу.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА СТАНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА

2.1. Аналіз основних закономірностей розвитку підприємництва: світовий та національний виміри

Ефективність програм та інфраструктури підтримки малого та середнього бізнесу в європейських країнах різко контрастує з нашою нацією. Дані Євростату за 2022 рік свідчать про те, що Німеччина лідирує за різними показниками зростання малого бізнесу, включаючи кількість працівників і загальний оборот компаній МСБ.

З іншого боку, Італія випереджає Німеччину більш ніж у 1.5 рази за загальною кількістю компаній, з 3,7 млн. порівняно з 2,4 млн у Німеччині (2.1) [18].

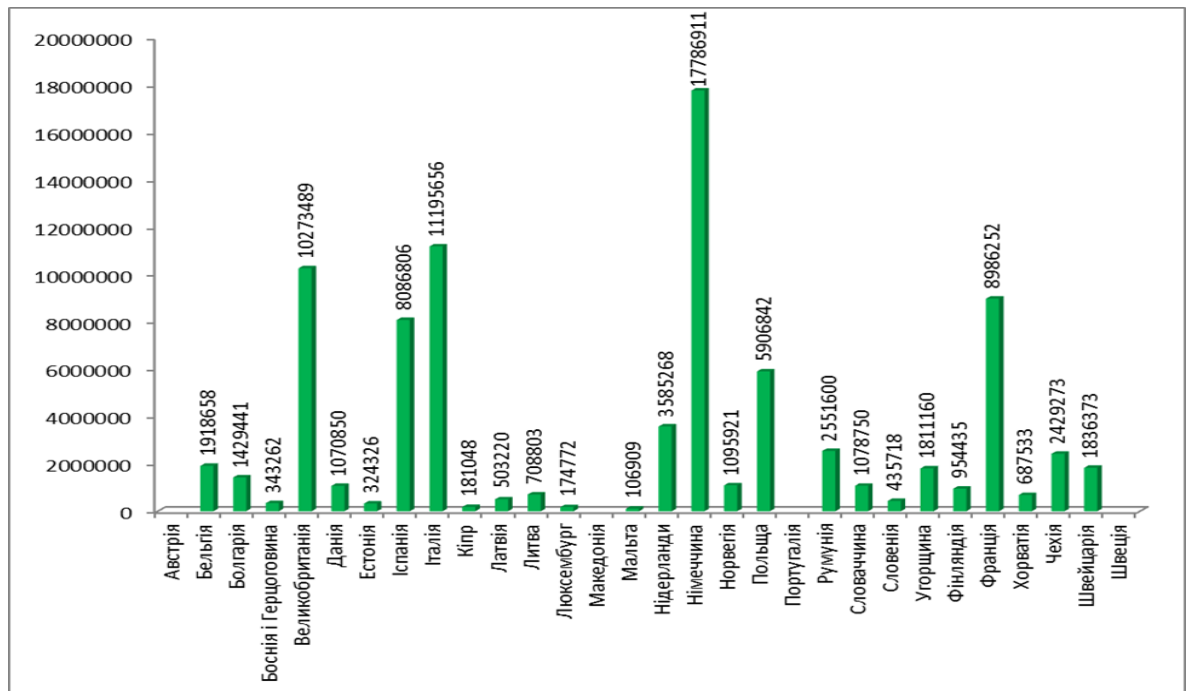

Рис. 2.1. Кількість працівників МСБ у країнах Європи

Джерело: [18]

За оборотом малого бізнесу Франція посідає третє місце в Європі та має схожу з Італією модель розвитку малого бізнесу. Франція також займає друге

місце за кількістю компаній після Італії. З іншого боку, і Великобританія, і Німеччина мають менше компаній, але мають високий оборот (рис. 2.2).

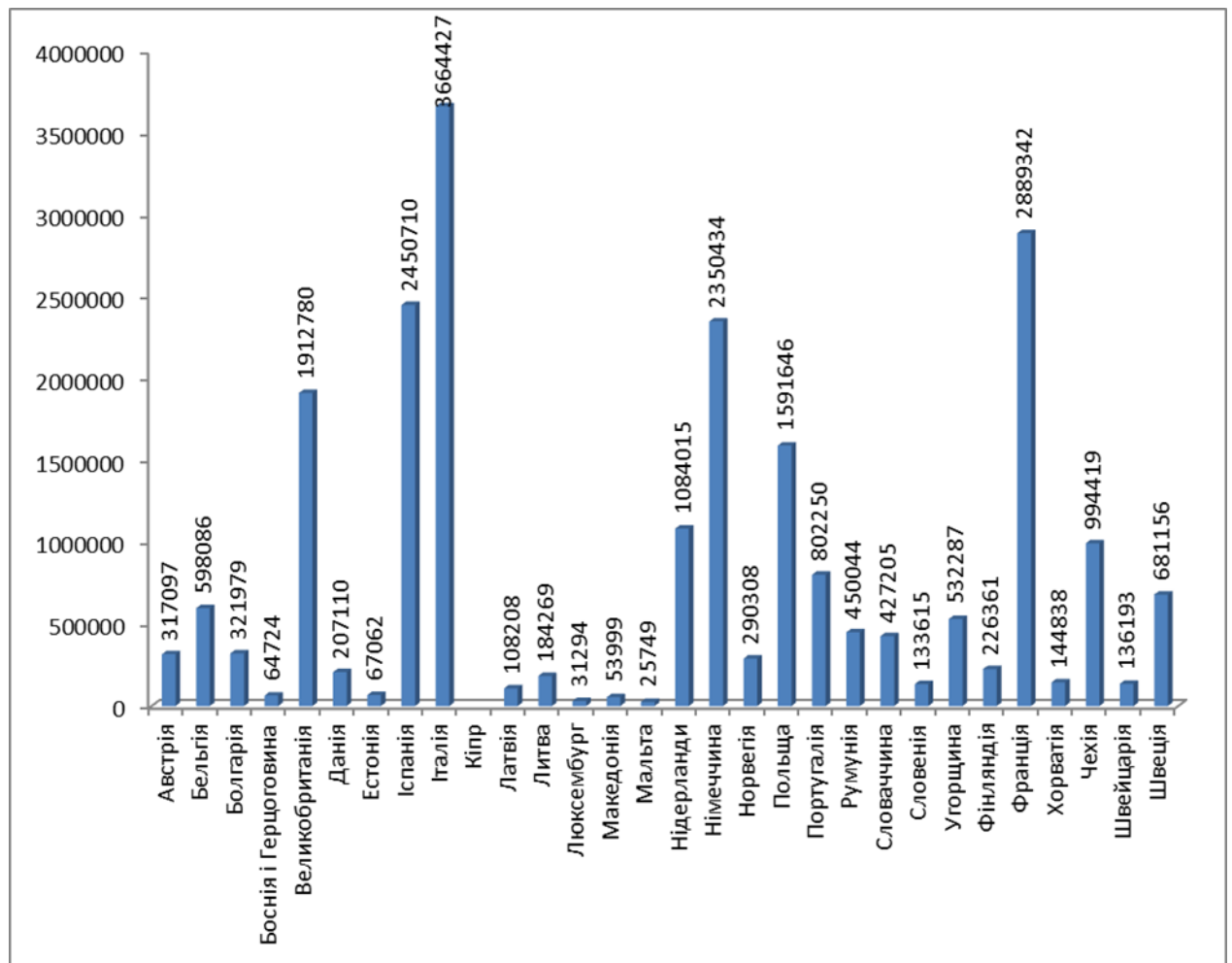

Рис. 2.2. Кількість МСБ у країнах Європи

Джерело: [18]

Особливості економіки України має важливе значення. За оборотом малого і середнього бізнесу у видобувному секторі лідирують Італія з великою кількістю дрібних, часто непродуктивних родовищ корисних копалин, і Норвегія з її ресурсами нафти, газу і поліметалів. Водночас Велика Британія лідирує в будівельній індустрії та досягає успіху у високотехнологічних секторах, таких як інформаційні та телекомунікаційні послуги, а також послуги з дослідження й розробки (рис. 2.3).

Бізнес-середовище для малих і середніх підприємств значно відрізняється в різних регіонах України та Європи. Як наслідок, існує

величезний потенціал у реалізації успішних стратегій, які використовують регіональні переваги в Україні.

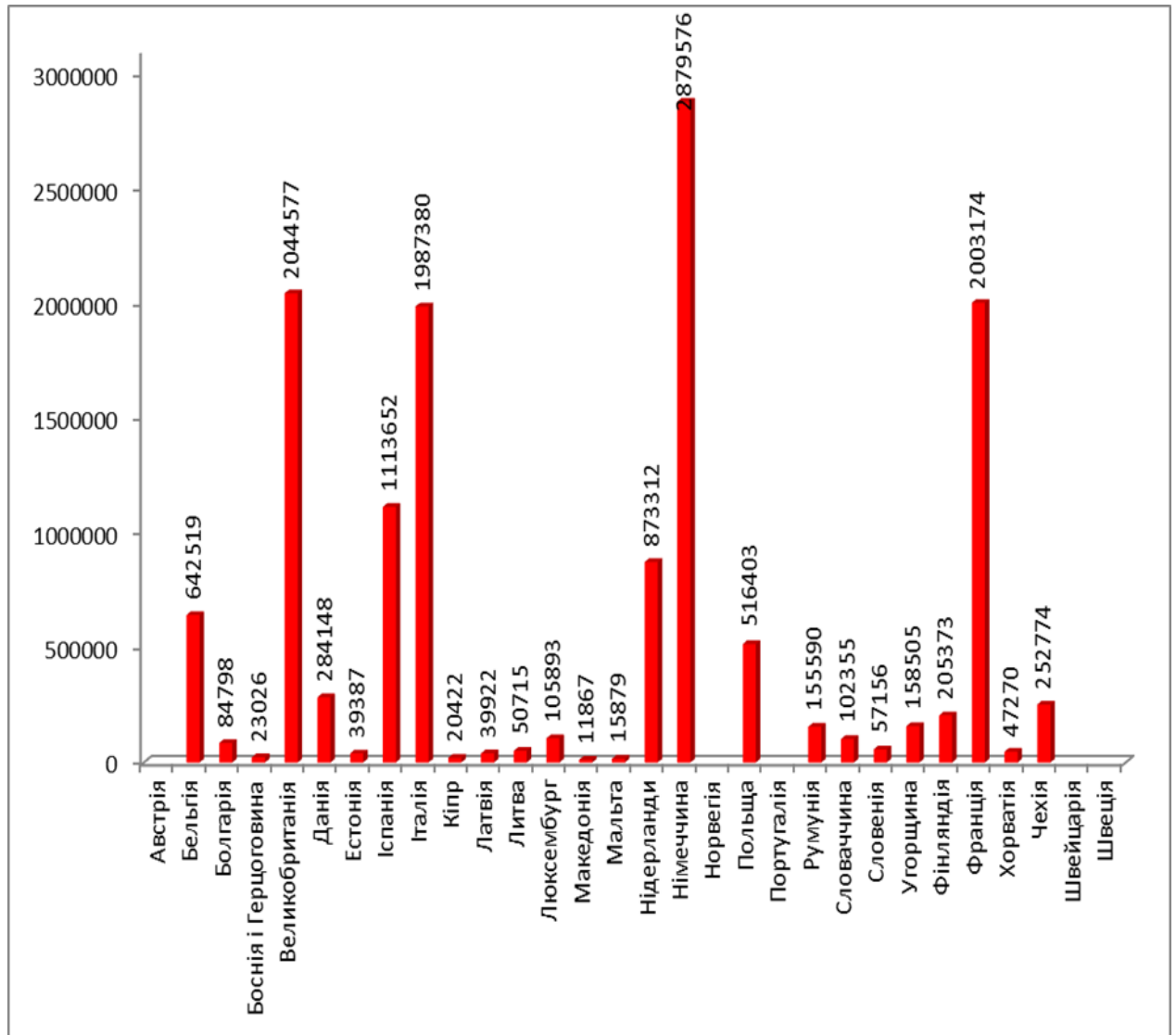

Рис. 2.3. Оборот компаній МСБ у країнах Європи (млрд. євро)

Джерело: [18]

Торгівля зазвичай є основним сектором із найбільшим потенціалом зростання для малих і середніх підприємств. Однак не менш важливо забезпечити підтримку інших перспективних галузей, таких як виробництво та будівництво, а також віддати пріоритет розвитку науки й техніки.

Протягом усього періоду незалежності України формування комплексного сектору малого та середнього бізнесу (МСП) відбувалося поступово.

Економічна ситуація склалася внаслідок падіння промислового виробництва, краху цілих галузей промисловості (зокрема оборонної) та нестримної гіперінфляції.

З 1991 по 2022 роки відбулося значне зростання кількості підприємств, особливо зосереджених на торгівлі серед українських малих і середніх підприємств.

Однак, досліджуючи європейські тенденції (як показано на рис. 2.4), стає очевидним, що це узгоджується із загальною глобальною моделлю.

Рис. 2.4. Галузева структура МСП в країнах Європи

Джерело: [18]

Основним джерелом зайнятості в малому та середньому бізнесі в Європі є мікропідприємства, які зазвичай мають до 10 працівників. Ці малі компанії стрімко наближаються до кількості персоналу середнього бізнесу. Крім того,

мікропідприємства з кількістю працівників до 10 осіб також займають лідируючі позиції з точки зору ділового обороту серед компаній МСП.

На другому місці – середні компанії з кількістю працівників від 50 до 249 осіб. Така кількість співробітників дозволяє ефективно працювати не тільки в традиційних секторах, таких як торгівля та послуги, але і в різних високотехнологічних галузях (рис. 2.5).

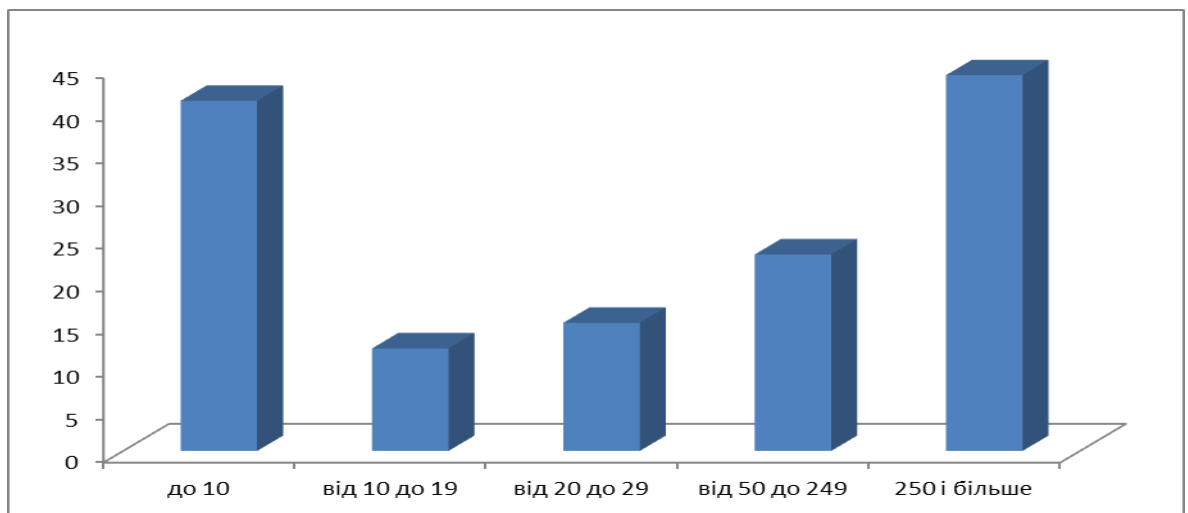

Рис. 2.5. Структура європейського бізнесу за чисельності персоналу

Джерело: [18]

На рис. 2.6 продемонстровано, що за показником «обороту на одного працівника» лідирують компанії середнього розміру, випереджаючи навіть більші підприємства. Використання досвіду середніх компаній у Європі може виявитися цінним активом у сприянні зростанню та розвитку малих і середніх підприємств (МСП) в Україні.

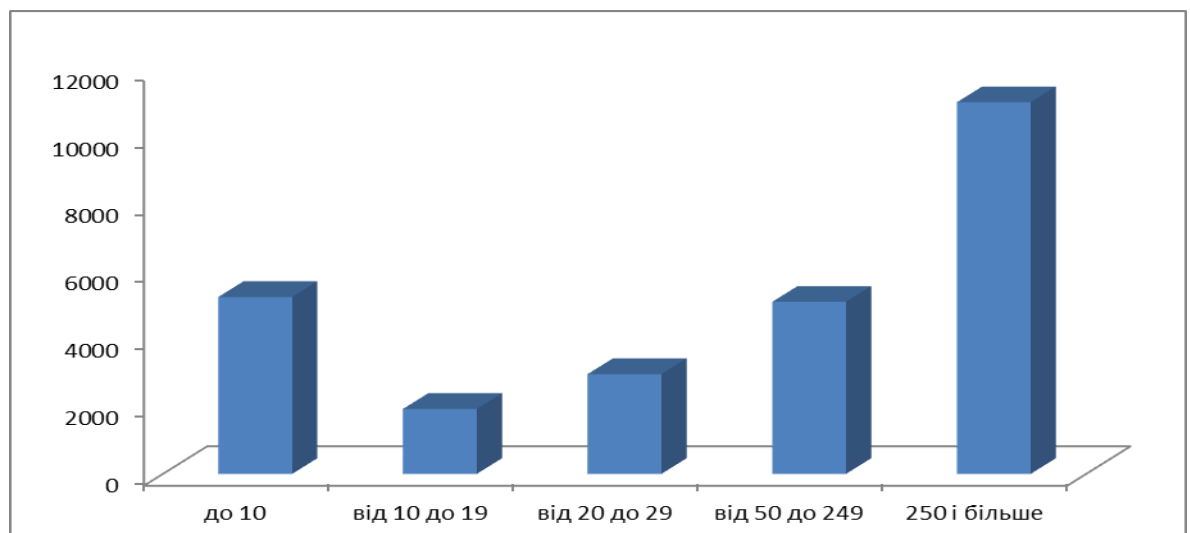

Рис. 2.6. Структура європейського бізнесу залежно від обороту, млн. євро

Джерело: [18]

Європейська економіка значною мірою залежить від економічної ефективності, яка відіграє вирішальну роль в успіху мікропідприємств із кількістю працівників до 10 осіб. Ці малі підприємства перевершують інші з точки зору обороту на одного працівника, про що свідчить відношення доданої вартості за факторними витратами на оборот (рис. 2.7).

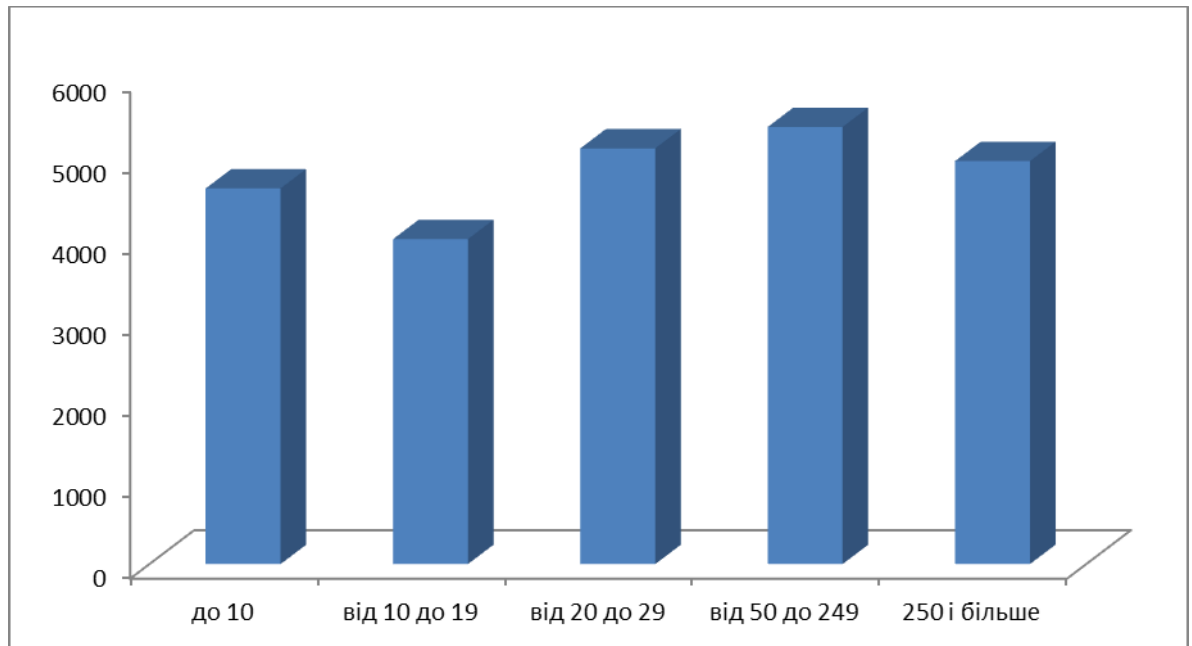

Рис. 2.7. Оборот на 1 співробітника (тис. євро) в компаніях Європи

Джерело: [18]

Значний внесок малого та середнього бізнесу в економіку європейських країн очевидний, якщо врахувати, що багато з цих мікропідприємств є робочими місцями для своїх власників.

Європейський досвід разом із такими важливими показниками, як оборот малого бізнесу на одного працівника та валова рентабельність, можна успішно використати для створення прозорої та ефективної довгострокової політики розвитку малого та середнього бізнесу в Україні.

Ринкова система господарювання в Україні сформувалася внаслідок підвищення ділової активності в період незалежності в усіх секторах економіки. Однак це зростання було підпорядковане різноманітним факторам, які спричинили нестабільність. Щоб проаналізувати розвиток суб'єктів

підприємництва в малому та середньому секторі в Україні за ці роки, можна умовно розділити його на п'ять етапів. Варто зазначити, що перші два етапи були спрямовані передусім на формування підприємницьких структур у сфері торгівлі.

На третьому етапі відбувся зсув у бік логістики, операцій з нерухомістю, готельно-ресторанного бізнесу, освіти, охорони здоров'я та інших.

Аналізуючи статистичні дані з 2010 по 2022 роки, спостерігаємо, що показники розвитку малого підприємництва залишаються відносно незмінними, з постійним зростанням обсягів реалізованої продукції в гривневому еквіваленті (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Оцінка показників ефективності функціонування суб'єкти малого підприємництва за період 2010-2022 рр. в Україні

Роки	Кількість суб'єктів малого підприємництва, (тис.)	Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання, (тис.)	Кількість найманих працівників у суб'єктів господарювання, (тис.)	Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання (тис. грн.)
2010	2161999	4958609	3032987	779197875,7
2011	1679902	4441970	3036654	807777042,2
2012	1578878	4285169	2950681	916287611,4
2013	1702201	4291173	2843882	933717719,7
2014	1915046	4115146	2420796	981300032,3
2015	1958385	3838749	2098081	1318974151,5
2016	1850034	3871758	2227072	1651982037,2
2017	1789406	3956331	2393277	2067799291,6
2018	1822671	4173665	2603135	2496947692,2
2019	1922978	4319757	2595848	2698213388,2
2020	1955119	4233999	2558410	3051232950,2
2021	1937827	4287724	2601973	3917594449,9
2022	1716977	3522254	2005954	2156994917,1

Джерело: [19]

Провівши порівняльний аналіз економічного внеску суб'єктів малого, середнього та великого підприємництва в Україні, стає очевидним, що за вказаний період вплив великого бізнесу знизився, а значущість малого підприємництва та питома вага у збуті продукції зростали.

Дані, представлені в таблиці, підкреслюють важливість державної підтримки МСП як вирішального чинника розвитку економіки.

Таблиця 2.2

Компаративний аналіз внеску великого (В), середнього (С) та малого (М) підприємництва в обсягу реалізованої продукції впродовж 2010-2022 років

Роки	Усього (%)			Кількість зайнятих працівників (%)			Обсяг реалізованої продукції, тис. грн		
	В	С	М	В	С	М	В	С	М
2010	22,3	31,7	46,0	2400338	3413843	4958609	1401596805,6	1415851797,7	779197875,7
2011	24,1	32,2	43,7	2449018	3273528	4441970	1775829049,7	1618849106,0	807777042,2
2012	25,0	32,0	43,0	2484163	3188201	4285169	1761086007,6	1782445148,8	916287611,4
2013	24,5	31,4	44,1	2383753	3054150	4291173	1717391283,6	1683344056,5	933717719,7
2014	21,8	31,4	46,8	1915094	2766431	4115146	1742507894,5	1735894250,1	981300032,3
2015	20,9	32,2	46,9	1708592	2632690	3838749	2053189492,2	2184376795,5	1318974151,5
2016	19,6	32,7	47,7	1586582	2649985	3871758	2391454263,0	2683303555,3	1651982037,2
2017	19,2	32,2	48,6	1560900	2623807	3956331	2929516585,0	3314956081,6	2067799291,6
2018	18,5	32,6	48,9	1574301	2784464	4173665	3515839460,5	3954017476,9	2496947692,2
2019	17,8	34,3	47,9	1608347	3089709	4319757	3631415313,0	4194484138,5	2698213388,2
2020	17,6	35,0	47,4	1574647	3123215	4233999	3626387990,9	4384676205,2	3051232950,2
2021	18,4	33,6	48,0	1648692	2999712	4287724	5140366762,1	5931850723,8	3917594449,9
2022	18,3	34,8	46,9	1369937	2610134	3522254	4024267101,2	4938613543,4	2156994917,1

Джерело: [19]

Аналіз, проведений у табл. 2.2, демонструє цю необхідність.

2.2. Оцінка інституційного середовища розвитку підприємництва

Фундаментальним поняттям у рамках нової інституційної теорії є категорія інститутів. Неоінституціоналісти послідовно дотримуються двох принципових позицій: по-перше, вони визнають вирішальну роль соціальних інститутів в економічних процесах, а по-друге, вони вважають, що ці інститути можуть бути проаналізовані за допомогою стандартних інструментів, використовуваних неокласиками. Подібний погляд на значення інституцій сприяв відновленню емпіричних і теоретичних досліджень у різних галузях, включаючи порівняння та трансформацію економічних систем, організації та економіки праці, а також створення й дослідження організаційних структур у

підприємництві. Крім того, це також пролило світло на транзакційну логіку та логіку витрат, що лежать в основі підприємницької діяльності.

Значення, яке прихильники нової інституційної теорії надають поняттю інституції, яке вони вважають вирішальним, відображено в твердженнях науковців щодо визначення суті інститутів:

- на думку Д. Норта, інституції відіграють вирішальну роль у зменшенні невизначеності, надаючи структуру повсякденному життю. Згідно з Д. Нортом, людська взаємодія керується набором правил, які одночасно формують і обмежують вибір індивіда. Ці правила складаються як з формальних, так і з неформальних обмежень, до того ж останні, такі як звичаї та кодекси поведінки, служать для підтримки та зміцнення перших;

- на думку Р. Коуза, фундаментальна роль уряду полягає у виборі соціальних інститутів, які виконують функції економічної системи. Це включає такі дії, як створення або ліквідація державних установ, зміна законів про відповідальність, впровадження систем ліцензування та прийняття рішень про націоналізацію чи приватизацію галузей [14, с. 90].

Прихильник вітчизняної інституційної школи В. Якубенко виділяє чотири ключові аспекти інституту: його роль у соціалізації та соціальному визнанні; її організаційно-правове оформлення; його здатність генерувати конкретні форми доходу; і його домінуючу соціальну природу, яка все ж коріниться в психології.

Таким чином, на основі наданої інформації ми можемо надати короткий виклад і представити нашу власну точку зору на концепцію інституцій – вона охоплює набір формальних норм (таких як закони та обмеження), які необхідно брати до уваги щодо їх впливу на різних ресурсів і в контексті взаємодії між політичними, соціальними та економічними системами.

Класифікація інститутів охоплює широкий спектр різноманітних і навіть розрізнених предметів у сфері наукового розуміння. Ця складність ще більше ускладнюється існуванням помітних відмінностей між різними інституційними

школами та методологічними підходами, які можна класифікувати на основі їх походження, ролі та еволюції. Далі розглянемо кілька прикладів.

Поважний інституціоналіст Б. Шаванс, відомий у науковому співтоваристві, представляє комплексну трирівневу перспективу структури інститутів, засновану на їхньому значенні у формуванні динаміки суспільства:

- на фундаментальному рівні необхідно враховувати такі аспекти, як мова, етика, релігія, сім'я, гроші та власність;
- на другому рівні необхідно враховувати різні фактори, такі як соціальні умови, звичаї, розпорядок дня, правові норми, внутрішні правила організації, контракти, конституції та соціальні системи;
- на третьому рівні ми знаходимо різноманітні сутності, такі як ієрархії, асоціації, фірми, профспілки, бізнес-організації, церкви, університети, держави, політичні партії, уряди, адміністративні апарати, міжнародні організації та угоди.

Прийнято визначити пріоритетними такі інститути:

- приватна власність має велике значення як наріжний інститут ринкової економіки;
- інститути правового регулювання відіграють вирішальну роль у встановленні чітких меж майнової відповідальності шляхом реалізації кодексів і законів;
- інститути, які контролюють управління власністю інших людей, такі як стандарти бухгалтерського обліку, банківське регулювання та регулювання ринку цінних паперів й інвестиційних посередників, відіграють вирішальну роль;
- договірне право відіграє вирішальну роль у формуванні та передбаченні дій партнерів, залучених у ринкові відносини в рамках різних інститутів.

Визнаний вітчизняний інституціоналіст В. Якубенко виділяє три ключові соціально-економічні інститути: власність, влада та управління.

Розглянувши вищезазначені думки та взявши до уваги питання щодо запропонованого дослідження, ми вважаємо за необхідне звернути увагу на два моменти. Досліджуючи підприємництво, важливо враховувати різні інституційні ознаки, серед яких можна виділити такі:

- настанови та моделі поведінки охоплюють різні аспекти, такі як отримання прибутку, ініціатива, схильність до ризику, культура підприємництва та соціальна відповідальність;
- економічні індикатори, які визначають пріоритет корисності, включають такі фактори, як фірми, підприємства, обладнання та брендинг;
- й офіційний, і неофіційний кодекси ділової поведінки охоплюють низку елементів, таких як контракти, угоди та виконання зобов'язань перед контрагентом.

Для заохочення та розвитку підприємництва в економіках, що перебувають у процесі трансформації, важливо створити належну інституційну основу. Ця основа складається з правил і традицій, які дозволяють ефективно використовувати соціально-економічні та технологічні ресурси країни. Держава відіграє вирішальну роль у цьому процесі, оскільки вона відповідає за встановлення офіційних правил, які підтримують приватні операції та розвивають громадянське суспільство. Водночас держава діє в межах конституції, встановлених норм і порядку. Таким чином створюється стабільне та передбачуване інституційне середовище, що мінімізує позаконні впливи й корупцію. Ці основоположні інституційні параметри сприяють розвитку та функціонуванню підприємництва шляхом активізації соціально-економічних інститутів, сприяння стимулам для зростання бізнесу та стримування свавільного використання влади.

Однак ця перспектива припускає, що існує сильний та авторитетний уряд, який підтримується народом і володіє необхідною рішучістю впроваджувати реформи, що можуть бути непопулярними, одночасно створюючи ринкові інституції.

Створення підприємницького інституційного середовища не тільки впливає на трансакційні витрати, але й впливає на норму повернення ресурсів у вигляді доходу. У контексті української економіки рівень доходу був тісно пов'язаний з економічною рентою, яку могли використовувати владні особи, користуючись недоліками інституційної системи [14, с. 97].

Підтвердженням цього є лобістські зусилля впливових осіб, які займаються потенційно корупційними законами. Ці практики передбачають створення інституційних об'єктів законодавцями, державними службовцями та компаніями, які зацікавлені в урядових рішеннях.

Встановлюючи спеціальну економічну зону, яка пропонує сприятливі податкові пільги та надає ряд стимулів, уряд прагне підтримати певні галузі чи підприємства.

Світовий досвід показує, що різні інститути громадянського суспільства, такі як асоціації, спілки та профспілки, ефективно перешкоджають уряду чи парламенту приймати рішення, які заважають загальному розвитку бізнесу.

Всупереч поширеній думці, державні інституції активно співпрацюють і погоджують свої рішення з лобістами з різних секторів суспільства та бізнес-спільноти. В Україні прийнято багато законодавчих пропозицій, спрямованих на конкретні потреби окремих комерційних структур, націлених на отримання виключних переваг. Парламентський досвід в Україні чітко демонструє, що депутати, державні службовці та асоційований бізнес надають перевагу лобіюванню певних законопроектів, наприклад, щодо стимулювання промисловості та унікальних аспектів приватизації стратегічно важливих для економіки країни підприємств.

Законодавство в Україні охоплює широкий спектр тем, включаючи приватизацію великих компаній, таких як «Криворіжсталь» і «Укртелеком», надання стимулів для окремих регіонів, підприємств і організацій, земельні відносини, надання кредитів, поліпшення інвестиційного клімату та сприяння експорту приватного капіталу. За неофіційними підрахунками, лобіювання законопроекту про компанію зазвичай коштує від 1 до 15 мільйонів доларів,

тоді як вартість впливу на рішення законодавців щодо приватизації є набагато вищою. Отже, не дивно, що Україна опинилася серед країн з найвищим рівнем корупції у 2022 році, згідно з Transparency International. Детальніша інформація зазначена у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Індекс корупції окремих держав у 2022 році

Місце в рейтингу	Країна	Бал	Місце в рейтингу	Країна	Бал
1	Данія	90	45	Польща	55
2	Фінляндія	87	65	Китай	45
4	Норвегія	84	101	Туреччина	36
13	Австралія	75	116	Україна	33
18	Бельгія	73	130	Єгипет	30
21	Франція	72	150	Ліван	24
24	США	69	157	Зімбабве	23
33	Литва	62	171	Гаїті	17
39	Латвія	59	180	Сомалі	12

Джерело: [43]

Важливо визнати, що загалом вітчизняні реформи, здійснені протягом аналізованого періоду, не передбачали конкретних заходів, спрямованих на створення загальновизнаних інститутів підприємництва в рамках цивілізованої капіталістичної економіки, а саме:

- необхідні закони та кодекси мають бути запроваджені для створення відповідної правової інфраструктури;
- підтримання почуття законності та порядку в бізнесі;
- встановлення чітко визначених повноважень і надійний захист прав власності є важливими;
- надання юридичної допомоги та супроводу протягом усього процесу укладання контракту;
- економічне обґрунтування ефективності функціонування фірми (організації);
- створення та впровадження набору відповідних правил для сприяння підприємницькому зростанню.

Уважно проаналізувавши дані з 2012 по 2022 роки, стає очевидним, що в Україні помітно зросли показники недостатньої толерантності до корупції, що відображено в рейтингу Transparency International. Ця висхідна тенденція свідчить про перемогу економічної реформи та значне зниження рівня корупції в країні за цей проміжок часу (табл. 2.4). Проте підвищення рейтингу у 2022 році є свідченням позитивних зрушень у державній політиці України, ймовірно, через зміну політичного напрямку нації.

Окремі характеристики вітчизняних інституцій та їхній вплив на розвиток підприємництва визначені як наступні сфери аналізу.

1. Конкуренція на ринку;
2. Встановлення індивідуальної власності;
3. Підприємницька функція фірми є вирішальним аспектом, який слід враховувати.

Таблиця 2.4

**Динаміка зміни індексу сприйняття корупції в Україні
впродовж 2012-2022 рр.**

Рік	Місце у рейтингу (всього у рейтингу)	Кількість балів (за зміненою методологією)
2012	144 (176)	26
2013	144 (177)	25
2014	142 (175)	26
2015	130 (168)	27
2016	131 (176)	29
2017	130 (180)	30
2018	120 (180)	32
2019	126 (180)	30
2020	117 (180)	33
2021	122 (180)	32
2022	116 (180)	33

Джерело: [43]

Відсутність належної інституційної бази є основною причиною проблем, пов'язаних із договірними угодами, особливо коли йдеться про забезпечення їх ефективності. Основна мета інституційного середовища, що діє згідно з принципами класичного лібералізму, полягає в тому, щоб налагодити

гармонійне співіснування між численними економічними агентами, коли вони беруться за договірні зобов'язання. Коли механізми координації дій агентів забезпечують «прозору» ринкову конкуренцію, ринок стає одночасно передбачуваним і ефективним. Було б нелогічно очікувати, що ринок винагородить кожного учасника рівною мірою, не зважаючи на ризик та ініціативу. Натомість класичний конкурентний капіталізм сприяє збагаченню певних гравців ринку, які мають здатність задовольняти запити споживачів або, можуть мати більше щастя протистояти конкуренції. Існування такої ситуації служить вбудованою мотивацією для зростання підприємницьких зусиль, силою, яка рухає економіку вперед і відіграє ключову роль у підвищенні загального добробуту населення. Однак у кожній країні, поряд із наявністю чесної конкуренції, існує також нечесна конкуренція, яка створює економічну привабливість для тих, хто бере участь у незаконних і непрозорих діях, одержуючи незаконну вигоду та незаконні прибутки шляхом шахрайських дій, які прямо заборонені законом.

В аналізі ролі інституцій в економічному ландшафті України інститут приватної власності виступає як ключовий елемент у сприянні підприємництву в рамках ринкової системи. Як стверджує Дж. Хікс, фундаментальною вимогою комерційної економіки є охорона власності, яка виходить за рамки простого захисту від фізичної шкоди й охоплює важливість чітко визначених прав власності. Цей ключовий аспект знаменує важливу віху в розумінні основи, яка підтримує створення та розвиток підприємництва в Україні.

Права власності, як фундаментальний ринковий інститут, відіграють вирішальну роль у мінімізації невизначеності та зміцненні стабільних взаємозалежностей і відносин:

- право володіти ресурсом, яке передбачає заборону доступу інших осіб до нього та надає можливість здійснювати одноосібний контроль;
- привілей використання ресурсу в особистих цілях;
- можливість особисто приймати рішення про те, як використовувати ресурс, відоме як право розпорядження;

- окремі особи мають привілей отримувати фінансову вигоду від використання ресурсу;
- право на решту вартості надає можливість використовувати, змінювати або ліквідувати ресурс;
- надано повноваження передавати повний контроль над використанням ресурсу.

Цінність ресурсу (активу) зростає в міру розширення списку. Однак, якщо вищезазначені права не будуть чітко визначені та належним чином захищені, конфлікти виникатимуть переважно через активи, які раніше не були визначені.

Основна увага нашого дослідження була зосереджена на розвитку вітчизняного фондового ринку, який зараз зіштовхується зі значними викликами. Формування цього ринку безпідставно затягується з мінімальним попитом на українські цінні папери з боку реальних інвесторів. Такій ситуації сприяють дві основні причини. По-перше, відсутній належний захист прав власності акціонерів, що зумовлює необхідність правової підтримки міноритарних інвесторів. По-друге, незадовільна прозорість щодо доступності інформації, яка призводить до нерівних прав акціонерів. Ці дані додатково підтверджує триваюча непрозорість вітчизняного фондового ринку [11, с. 311].

Одним із головних обов'язків будь-якої влади є встановлення цілісної системи відносин власності. Зокрема, у контексті постіндустріального суспільства слід зосередити увагу на забезпеченні захисту прав власності, що тісно пов'язане зі створенням середовища, сприятливого для створення умов ведення підприємства. Водночас зазначимо, що забезпечення захисту прав людей та їхньої власності здійснюється урядами.

Різноманітні форми власності можна класифікувати таким чином: приватна власність, де окремі особи мають виключні права; державна власність, де держава або її контролери користуються виключними правами; комунальна власність, де певна спільнота контролює доступ і регулює використання інсайдерами; і спільна власність (відкритий доступ), де немає виключних прав (наприклад, коли держава відмовляється легалізувати контракти в певних

сферах і забезпечити їх виконання).

Ефективність приватної власності полягає в її здатності визначати права власності, що, у свою чергу, вимагає від підприємців відповідальності за використання ресурсів і спонукає їх до пошуку найбільш прибуткових методів використання праці та капіталу.

Важливо підкреслити, що коли підприємці дотримуються законів і виявляють необхідну стриманість у використанні влади, вони, швидше за все, віддадуть пріоритет довгостроковим наслідкам своїх дій, а не короткостроковим прибуткам.

Спираючись на вищезазначені теоретичні джерела, можна зробити висновок, що вагомим чинником неуспішності реалізації трансформаційних процесів в Україні була відсутність сприятливої законодавчої бази та умов, які допомагали б нормальному функціонуванню та зростанню конкурентоспроможності бізнесу в різних країнах структури власності та управління всередині країни.

Очевидною є необхідність переорієнтації досліджень розвитку підприємництва з огляду на вітчизняні обставини. Дане дослідження має бути зосереджено на регулюванні прав власності, які зазнають трансформації внаслідок змін економічних відносин. Важливо визнати, що на ефективність функціонування впливає не лише конкретизація прав власності, а й інструменти, які їх гарантують.

Присутність підприємців в економічних системах зумовлює необхідність існування прав власності як засобу забезпечення певних гарантій. Ці гарантії, які переважно надаються державою, відіграють значну роль у формуванні загальної структури та підприємницької функції фірм.

Для початку важливо визнати, що значні витрати, пов'язані з веденням бізнесу, відіграють вирішальну роль у довірній природі фірми. Отже, витрати на кількісну оцінку різних аспектів стають значними через складну природу підприємницької діяльності, яка часто передбачає участь зовнішніх сторін. Крім того, наявність непередбачуваних факторів додатково сприяє підвищенням

витратам, понесеним при виборі та вимірюванні стохастичних елементів.

Наявність фірм можна пояснити потенційним зниженням трансакційних витрат, пов'язаних із міжнародними транзакціями, що призводить до заміни ринкового обліку внутрішньою організацією. Інституційні операції на ринках передбачають використання як формальних, так і неформальних контрактів. Коли застосовуються неофіційні контракти, на ринкову динаміку впливає не лише ціна, але й ймовірність отримання пропозиції від відповідної установи, незалежно від сплаченої ціни. Це пов'язано з недосконалим контролем за виконанням контрактів, що змушує покладатися на механізми поза формальними. Підтвердження цьому продемонстровано на рис. 2.8.

Наявність опортунізму	Наявність обмеженого раціоналізму		
		Відсутній	Наявний
	Відсутній	Цілковита гармонія	Виконання угоди на умовах «загальних пунктів»
	Наявний	Всезагальний процес виконання угоди	Серйозні труднощі у виконанні угоди

Рис. 2.8. Чотиривимірна класифікація контрактів

Джерело: [27, с. 37]

Для підвищення ефективності підприємців вкрай важливо створити інституційну основу, яка викорінює як неефективні суспільно-політичні організації та інститути державної влади, так і неефективні економічні організації. Проте при оцінці останніх слід враховувати не лише рентабельність господарської діяльності, а й дотримання ними договірних зобов'язань [27, с. 37].

Важливо визнати, що ідеального контракту не існує, і, крім того, включення в контракт майбутніх умов вносить елемент непередбачуваності. Тому сприяння чесним і довірливим відносинам між компаніями має вирішальне значення.

При дослідженні соціально-організаційних факторів підприємництва в Україні найбільш ефективним є аналіз стану корпоративних конфліктів. Це дозволяє отримати всебічне розуміння рівня довіри та його впливу на транзакційні витрати, які можна виміряти за допомогою таких показників, як частка передплати. Більшість вчених сходяться на думці, що вищий ступінь довіри призводить до нижчих операційних витрат.

Існуючий стан корпоративного управління гальмує розвиток вітчизняної економіки. Якщо в розвинутих капіталістичних країнах керівники акціонерних товариств прагнуть продемонструвати свою діяльність, щоб підвищити капіталізацію підприємства, то в нашій країні керівники та великі акціонери намагаються приховати свої дії. При розподілі прибутку часто не враховуються внески інших працівників і міноритарних акціонерів, а також применшується значення фінансових потоків і показників.

Експерти виділяють кілька ключових факторів, які сприяють виникненню корпоративних конфліктів:

- залучення акціонерів до процесу прийняття рішень щодо розпорядження активами компанії характеризується недостатньою прозорістю;
- випадки невідповідності щодо розголошення даних про емітентів;
- наглядові ради акціонерних товариств не мають належного регулювання щодо представництва;
- помітним обмеженням є відсутність можливості вплинути на формування порядку денного під час загальних зборів;
- процес перереєстрації прав власності на іменні цінні папери супроводжується порушеннями;
- одним із викликів, які постають, є питання отримання дивідендів у складі прибутку акціонерних товариств;

- задокументовано факт приховування важливої інформації щодо власників контрольних пакетів акцій [26, с. 42].

Щоб налагодити корпоративні відносини в будь-якій ринковій економіці, важливо створити фундамент, заснований на загальновизнаних нормах, незалежно від конкретних інституційних характеристик таких як:

1. Забезпечення захисту прав і законних інтересів акціонерів, дотримання принципів рівноправності акціонерів і справедливого ставлення;
2. Сприяння покращенню фінансового стану підприємства та створенню можливостей для працевлаштування шляхом активної співпраці громадян і зацікавлених сторін, належним чином враховуючи обґрунтовані інтереси всіх залучених сторін;
3. Забезпечення розкриття підприємством інформації та сприяння прозорості у вирішенні всіх важливих питань, включаючи, але не обмежуючись цим;
4. Доступна інформація про фінансовий стан, результати господарської діяльності, активи та технології управління;
5. Розподіл управлінських повноважень, обов'язків та зобов'язань між загальними зборами, наглядовою радою та виконавчою командою.
6. Спостережна рада відіграє вирішальну роль у здійсненні стратегічного управління підприємством, забезпеченні ефективного контролю за виконавчим органом, підтримці його відповідальності перед акціонерним товариством.

Крім того, структура малих і середніх підприємств за галузями не є ідеальною.

Станом на початок 2016 року більшість МСП є підприємствами торгівлі, що становить 53,2% (рис. 2.9). Ця галузь відома своєю високою прибутковістю в структурі МСП.

Досліджуючи структуру малих і середніх підприємств (МСП) в Україні у 2022 році (рис. 2.10), важливо відзначити сприятливі зміни в розподілі МСП за різними секторами.

Незважаючи на це, варто зазначити, що підприємства торгівлі, як малі,

так і середні, продовжують домінувати зі значною часткою 45,1%.

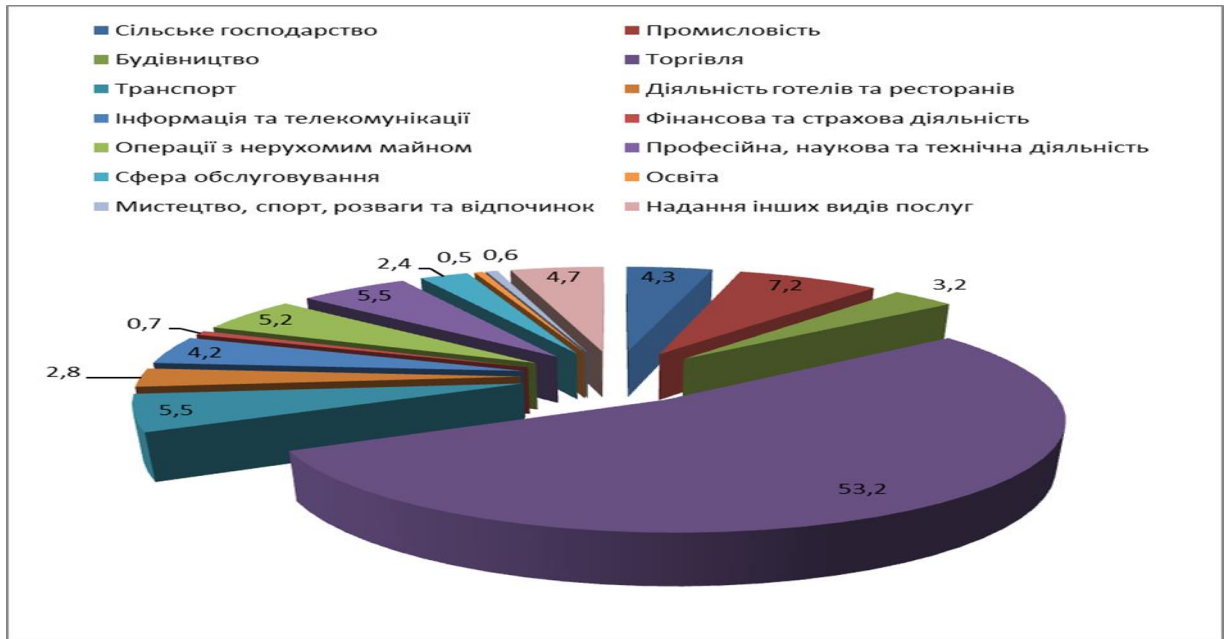

Рис. 2.9. Галузева структура МСП України у 2016 р.

Джерело: [19]

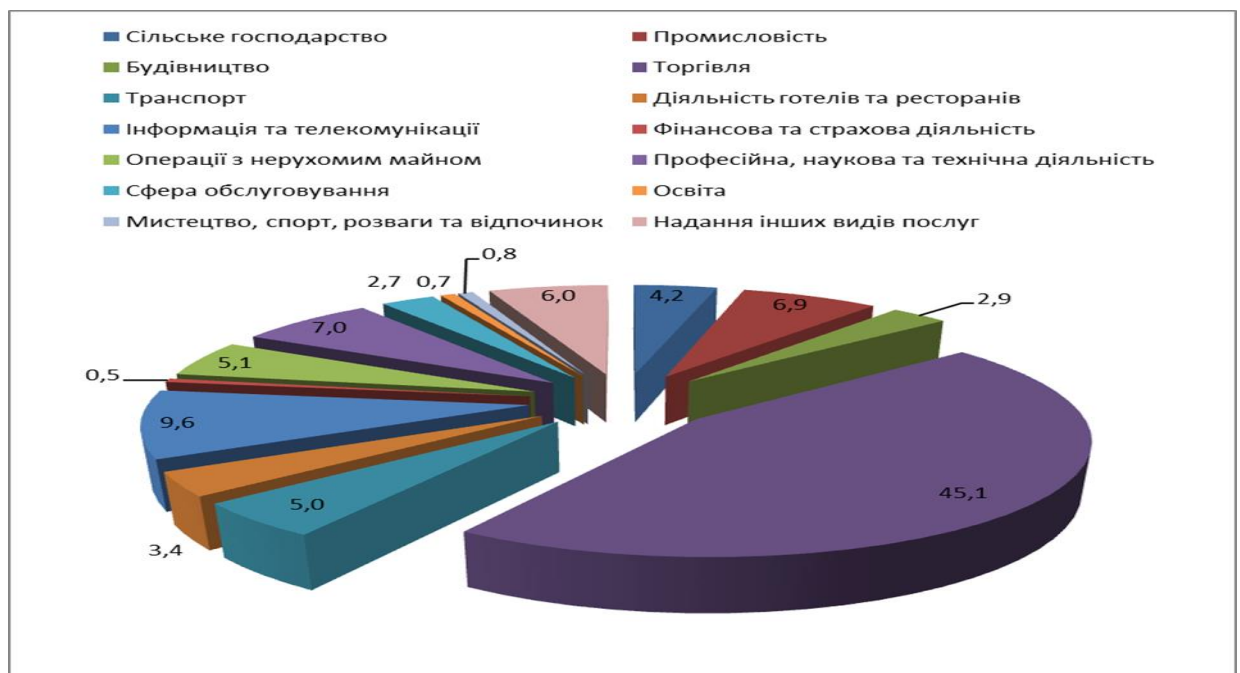

Рис. 2.10. Галузева структура МСП України у 2022 р.

Джерело: [19]

Табл. 2.5 показує незначну зміну в галузі торгівлі зі зменшенням її частки на 8,1%. І навпаки, у сфері ІТ-технологій і телекомунікаційних послуг

спостерігалось значне зростання на 5,4%.

Таблиця 2.5

**Компаративний аналіз змін балансу галузевої структури МСП України
впродовж 2016-2022 рр.**

	2016	2022	Зміна
Сільське господарство	4,3	4,2	-0,1
Промисловість	7,2	6,9	-0,3
Будівництво	3,2	2,9	-0,3
Торгівля	53,2	45,1	-8,1
Транспорт	5,5	5,0	-0,5
Діяльність готелів та ресторанів	2,8	3,4	+0,6
Інформація та телекомунікації	4,2	9,6	+5,4
Фінансова та страхова діяльність	0,7	0,5	-0,2
Операції з нерухомим майном	5,2	5,1	-0,1
Професійна, наукова та технічна діяльність	5,5	7,0	+1,5
Сфера обслуговування	2,4	2,7	+0,3
Освіта	0,5	0,7	+0,3
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,6	0,8	+0,2
Надання інших видів послуг	4,7	6,0	+1,3

Джерело: [19]

У сфері великих підприємств структура всередині галузі певною мірою змінюється (рис. 2.11, рис. 2.12), до того ж основним компонентом є промислові підприємства.

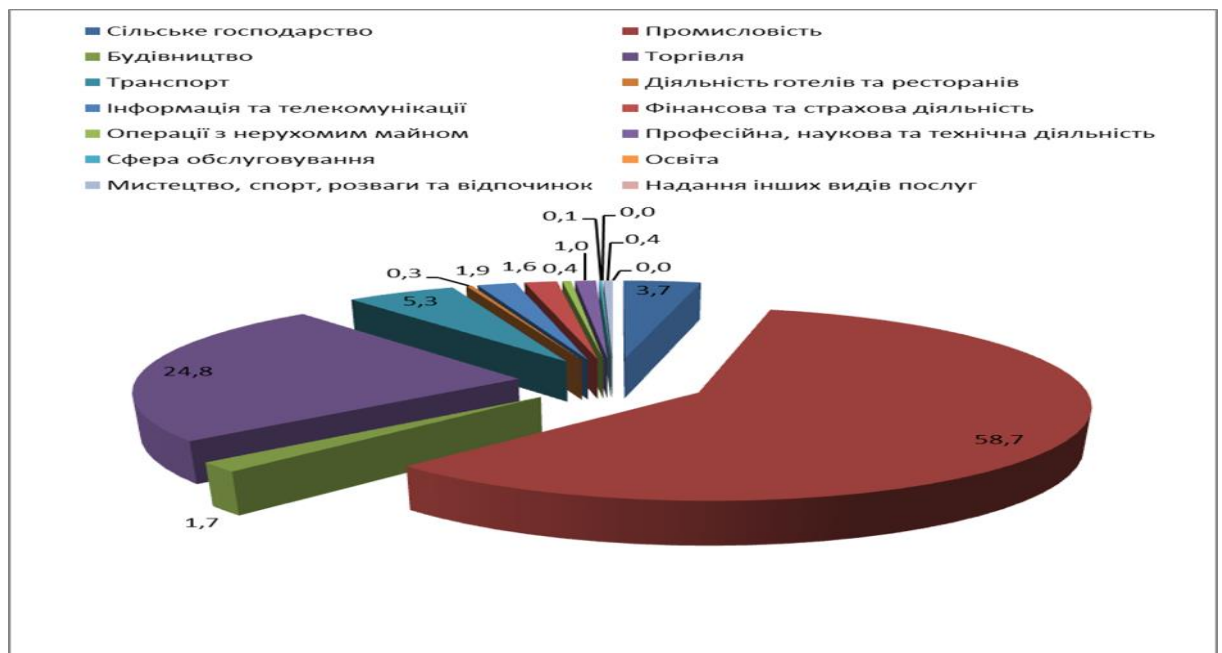

Рис. 2.11. Галузева структура великого бізнесу України у 2016 р.

Джерело: [19]

Відсотки за 2016 та 2022 роки становили 58,7% та 55,1% відповідно, що вказує на певний рівень динаміки при порівнянні результатів двох років, як показано в табл. 2.6.

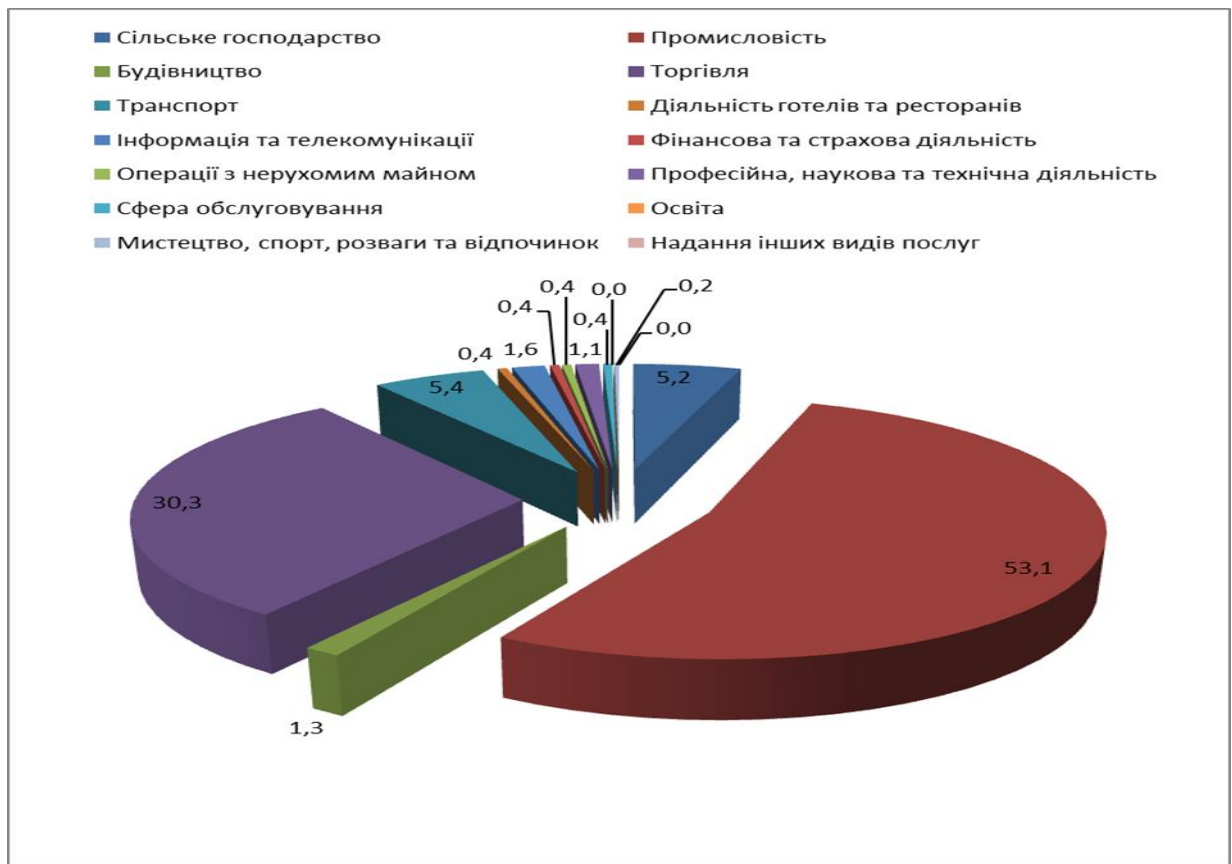

Рис. 2.12. Галузева структура великого бізнесу України у 2022 р.

Джерело: [19]

При дослідженні розподілу галузей промисловості відповідно до галезій стає очевидним, що в окремих галузях відсутні значні суб'єкти господарювання.

Примітно, що сфера «освіти» не має помітних масштабних бізнес-закладів. Ця закономірність актуальна як для 2012, так і для 2018 років.

Варто відмітити, що тенденції зростання у 2016–2022 роках у створенні великих суб'єктів господарювання у сферах послуг і торгівлі підкреслюють пріоритетний розвиток цієї галузі та вихід глобальних торговельних мереж на ринок України.

Таблиця 2.6

**Порівняльний аналіз змін балансу галузевої структури
великого бізнесу України впродовж 2016-2022 рр.**

	2016	2022	Зміна
Сільське господарство	3,7	5,2	+1,5
Промисловість	58,7	53,1	-5,6
Будівництво	1,7	1,3	-0,4
Торгівля	24,8	30,3	+5,5
Транспорт	5,3	5,4	+0,1
Діяльність готелів та ресторанів	0,3	0,4	+0,2
Інформація та телекомунікації	1,9	1,6	-0,3
Фінансова та страхова діяльність	1,6	0,4	-1,1
Операції з нерухомим майном	0,4	0,4	+0,0
Професійна, наукова та технічна діяльність	1,0	1,1	+0,1
Сфера обслуговування	0,1	0,4	+0,3
Освіта	0,0	0,0	+0,0
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,4	0,2	-0,2
Надання інших видів послуг	0,0	0,0	+0,0

Джерело: [19]

Отже, з аналізу вище, спостерігаємо, що розвиток МСП має важливе значення для розвитку економіки України.

2.3. Оцінка рівня розвитку підприємництва у Кіровоградській області

Розвиток Кіровоградської області значною мірою залежить від підприємництва, де зареєстровано майже 38,3 тис. суб'єктів господарювання, що становить 99,9% усіх суб'єктів господарювання області. Серед них 8,6 тис. юридичних осіб та 29,8 тис. фізичних осіб-підприємців.

Функціональність Кіровоградської області демонструється через аналіз, проведений на її території.

Середніх підприємств 401, на яких працює 65 тис. працівників, загальний обсяг реалізації яких становить 67,5 млрд грн, що становить 49,4% від загального показника.

Всього налічується 8146 малих підприємств, з них 7165 — мікропідприємства. Ці малі підприємства сплачують 41 млрд грн, що становить 30% загальної виручки від реалізації продукції, робіт і послуг. Серед цих мікропідприємств сформовано 14,5 млрд грн, що становить 10,6% загального доходу. На цих підприємствах також працює 38 700 працівників, що становить 24% робочої сили. Серед цієї робочої сили 17 600 осіб є мікропідприємцями, що становить 10,9% від загальної кількості.

Фізичними особами-підприємцями є близько 29,8 тис. фізичних осіб, які внесли 15,1 млрд грн, що становить 11,1% від загального обсягу реалізації продукції, робіт і послуг. У цих підприємців працює 50 тис. осіб, у тому числі найманих працівників, що становить 30,9% від загальної кількості.

Протягом останніх років бізнес-ландшафт Кіровоградської області залишався відносно стабільним, без істотних змін у його структурі. Зокрема, суб'єкти малого та середнього підприємництва (юридичні особи) становили 22,3% від загальної кількості суб'єктів підприємницької діяльності, решта — 77,7% — ФОП.

В області спостерігається помітне зростання кількості суб'єктів підприємницької діяльності, починаючи з 2018 року (рис. 2.13). Зокрема, у 2022 році порівняно з попереднім роком їх кількість зросла на 281 одиницю (середнього бізнесу — на 83 одиниці, малого бізнесу на 184 одиниці, а ФОПів на 383 одиниці).

Найбільшу концентрацію суб'єктів малого та середнього підприємництва мають сектори торгівлі, сільського господарства, інформації та телекомунікацій, де торгівля становить 45,4% від загального обсягу, сільське господарство — 11,7%, інформація та телекомунікації — 6,6%, інша економічна діяльність — 36,3%.

У Кіровоградській області на кожні 10 тис. населення припадає 4 середніх підприємства, 88 малих та 321 приватне підприємство.

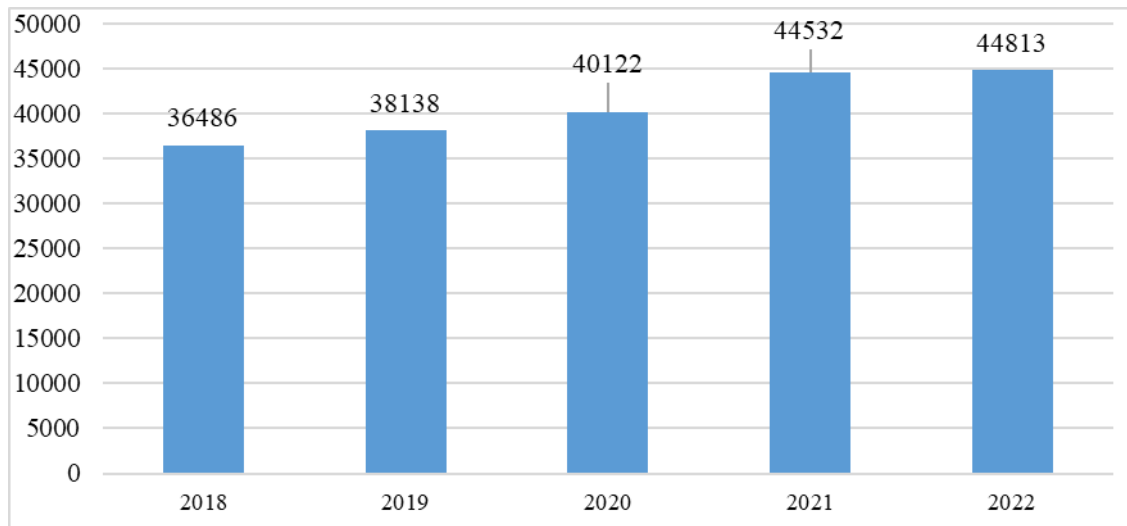

Рис. 2.13. Динаміка суб'єктів підприємницької діяльності у Кіровоградській області впродовж 2018-2022 років, од.

Джерело: [19]

Ринок праці значною мірою залежить від сектору МСП, який має величезне значення. У Кіровоградській області станом на початок 2023 року в МСП зайнято 153,8 тис. осіб, що становить 95,1% від загальної кількості зайнятих. Крім того, спостерігається постійне зростання чисельності працівників, з поступовим зростанням на 0,3%, у результаті чисельність працівників становить 120,5 тис. осіб.

У загальному обсязі реалізованої продукції, робіт і послуг переважно постачається суб'єктами малого та середнього бізнесу – понад 90%. У 2022 році суб'єкти малого та середнього бізнесу Кіровоградської області досягли обсягу продажів на суму понад 123,7 млрд грн, перевищивши показник попереднього року на 1,1%. При цьому частка середніх підприємств у загальному обсязі продажів склала 49,4%, малих – 30% (у тому числі мікропідприємств – 10,6%), приватних підприємств – 11%.

Діяльність суб'єктів малого та середнього підприємництва (зокрема ФОПів) у 2022 році внесла до бюджетів усіх рівнів понад 7 млрд грн.

Порівняно з іншими регіонами, потенціал МСП у Кіровоградській області відносно подібний до середнього по Україні та сусідніх регіонах, за деякими винятками. Ці винятки включають найменшу кількість працівників на великих

підприємствах, лише на 6 таких підприємствах зайнято лише 4,8% від загальної кількості робочої сили (порівняно з 17,6% в Україні та різним відсотком у сусідніх регіонах). Крім того, область має відносно низький потенціал для фізичних осіб-підприємців, які становлять значну більшість (77,7%) від загальної кількості суб'єктів господарювання в області (порівняно з 81,1% в Україні та різним відсотком у сусідніх областях). Крім того, у цих фізичних осіб-підприємців зайнято 30,9% від загальної кількості робочої сили та 11% від загального обсягу реалізованої продукції, товарів і послуг (порівняно з 28,7% і 9,2% відповідно в Україні та різними відсотками в сусідніх регіонах).

Згідно з аналізом, Кіровоградська область посідає четверте місце серед регіонів України.

За кількістю суб'єктів господарювання на 10 тис. населення серед наявного населення середні підприємства займають 7-8 місце з 4,5 одиницями, а малі підприємства (включно з мікробізнесом) – 17 місце з 401,4 одиницями.

За обсягом реалізованої продукції та послуг в області середні підприємства посідають п'яте місце – 48,3% від загального обсягу, а малі підприємства, в тому числі мікробізнес – сьоме з часткою 41,6%.

Регіон пропонує представлену інфраструктуру, яка ефективно підтримує підприємництво.

Обласний фонд підтримки підприємництва та Олександрійський міський фонд підтримки підприємництва – два інфраструктурні об'єкти, створені завдяки співпраці органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади. Ще одну установу «Агентство регіонального розвитку в Кіровоградській області» заснували облдержадміністрація, облрада та Центральноукраїнський національний технічний університет.

Центр інформаційної підтримки бізнесу, що функціонує при Кіровоградській регіональній торгово-промисловій палаті, отримує підтримку від Європейського Союзу та ЄБРР в Україні в рамках грантової ініціативи EU4Business.

У приміщенні Кіровоградської обласної торгово-промислової палати діє проектний офіс.

Різноманітні громадські об'єднання суб'єктів господарювання, такі як обласна рада підприємців, разом з іншими інформаційно-консультаційними установами, інноваційними фондами, компаніями утворюють розгалужену мережу підтримки підприємницької спільноти.

Підприємницький потенціал Кіровоградської області сприяє регіональному розвитку, зокрема, у сферах виробництва та реалізації продукції та послуг, що, у свою чергу, сприяє зростанню місцевих бюджетів, можливостям працевлаштування населення, розвитку соціального партнерства та ін.

Водночас аналіз виявив, що першочерговими перешкодами розвитку підприємництва в Кіровоградській області є такі проблеми:

Відсутність ефективної координації між центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, асоціаціями підприємців, міжнародними організаціями та проектами технічної допомоги, що діють в Україні, призвела до недостатньої взаємної співпраці.

Малий і середній бізнес часто стикається з проблемою роботи в непередбачуваному нормативному середовищі.

Фінансова підтримка малого та середнього підприємництва обмежена через обмежені можливості місцевих бюджетів.

Відсутність достатніх фінансових ресурсів заважає малим і середнім підприємствам започаткувати та розширити свій бізнес.

Виробничий сектор малого та середнього підприємництва характеризується відносно низькою питомою вагою.

Суб'єкти малого та середнього бізнесу недостатньо обізнані щодо потенційних переваг використання міжнародної технічної допомоги.

Відсутність розвитку інфраструктурної мережі, яка підтримує малі та середні підприємства, є серйозною проблемою.

РОЗДІЛ 3

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕРЕДОВИЩА В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

3.1. Роль та значення підприємництва в сучасних умовах господарювання

У сфері систем обміну малі промислові підприємства вступають у численні взаємодії одне з одним та з суб'єктами з інших систем. Комплекс складної економічної системи є нелогічною взаємодією між системами обміну, соціальними відносинами суспільства, інститутами та навколишнім середовищем. Взаємозв'язки між цими системами зміцнюють їхню стійкість, дозволяючи всьому комплексу автономно організовуватися завдяки синергії.

Малі підприємства виконують різноманітні функції, включаючи економічну, соціальну, кон'юнктурну (інституційну), бюджетну, індикативну, розвивальну і міжнародну взаємодію. При дослідженні економічної функції загальноприйнятою практикою є оцінка внеску малих підприємств у ВВП, який відрізняється в різних країнах і може коливатися від 20 до 74%. На цю варіацію в першу чергу впливають історичний розвиток системи обміну, фундаментальні національні принципи, що керують її функціонуванням, і фактори, що впливають на економічне зростання. Країни з домінуючим реальним сектором економіки, як правило, мають вищі рівні динамічного зростання ВВП. Це свідчить про те, що внесок малих промислових підприємств у створення ВВП стає більш вагомим, оскільки вони становлять більшу частку реального сектора. Проте вкрай важливо враховувати не лише частку малих підприємств у створенні ВВП, а й різноманітні функції, які виконують малі підприємства.

На початку XX століття постало питання про набирання популярності малих промислових підприємств. Розвиток міжнародної торгівлі, спричинений технічним фактором зміни принципів виробництва та технологічним прогресом, а також спроби колонізації в різних регіонах, призвели до бурхливого ринку й зростання великомасштабного виробництва. Капітал

поступово збільшувався, переходячи від картелів до синдикатів і трестів. Науково-технічний прогрес відіграв вирішальну роль у витісненні менших підприємств на околиці ділового світу. По суті, технічний прогрес став як результатом, так і передумовою масового виробництва, підвищення рівня життя і розширення ринків збуту.

Малі промислові підприємства відіграють фундаментальну роль у створенні ВВП, оскільки вони служать наріжним каменем, основою, на якій будуються великі господарські суб'єкти.

До 20-го століття стало очевидно, що відсутність плідної співпраці між великим і малим бізнесом заважає економічному прогресу, що призвело до формування «системи кущів» навколо великих підприємств. Ця заплутана мережа охоплює різні сектори, такі як маркетинг, інновації, консалтинг, лізинг, юридичні послуги, ремонт і транспорт.

Розвитку малого бізнесу сприяє наявність великого підприємництва, яке виступає каталізатором системоутворення у сфері обслуговування та кооперації. Це призводить до зниження витрат і розширення виробництва, що приводить до значних економічних вигод. З іншого боку, мале підприємництво відіграє вирішальну роль у створенні сприятливих умов і стійкого середовища для зростання великих, високоефективних підприємств шляхом сприяння розвитку інноваційних малих форм. Драган Томич, сербський підприємець, підкреслює зростаючу глобалізацію світу, головним чином спричинену технологічним прогресом, таким як кабельне та супутникове телебачення, телефакс й Інтернет-ресурси. У результаті малі підприємства набули універсального характеру, пронизуючи всі сфери економіки та економічного життя. Вони сприяють диверсифікації економічної структури, сприяючи зростанню та розвитку. Сьогодні малий бізнес є основою конкурентного ринку.

Малі промислові підприємства служать іншій меті, яка полягає в створенні конкурентного середовища, яке сприяє зростанню та прогресу великого бізнесу. Ці суб'єкти малого підприємництва відіграють безпосередню роль у формуванні складових ВВП, до того ж ступінь їхнього впливу

визначається такими чинниками, як значущість у галузі, інвестиційна діяльність, участь у міжнародній торгівлі. Працюючи в основному в нішах, що характеризуються низькими вимогами до капіталу, малі підприємства пропонують відносно доступну точку входу на ринок, тим самим підвищуючи рівень конкуренції та залежність від більшого бізнесу. Отже, ефективність їх діяльності може бути скомпрометована, що призведе до обмеження можливостей для накопичення капіталу та інвестицій у цьому секторі економіки. По суті, функція цих малих промислових підприємств, які діють як сателіти для великих підприємств на конкурентних ринках, полягає в тому, щоб знизити ринкову вартість продукції в галузях, які не дуже залежать від капіталомістких процесів.

Одночасно гостра конкуренція, яка характеризує ринки, на яких працюють малі підприємства, змушує їх виділяти нові сегменти ринку та адаптувати свою продукцію відповідно до різноманітного та сучасного попиту споживачів. Це передбачає розширення асортименту продукції для задоволення індивідуальних потреб і вподобань. З позитивного боку, це може підвищити якість їхніх пропозицій; однак це також визначає ризик призвести до надмірного виробництва.

На стабільність державних доходів, що має вирішальне значення для регулювання всієї національної економіки, значною мірою впливає зростання та розвиток малого бізнесу. Ці підприємства не лише роблять значний внесок у створення ВВП країни та сплачують податки, а й відіграють важливу роль у формуванні бюджетів різних рівнів влади.

Основний прояв індикативної функції полягає у залученні малих промислових підприємств до світової торгівлі, яка слугує вимірником загального розвитку вітчизняної економіки. Ступінь міжнародної участі залежить від зрілості інституційних систем і здійсненості такої діяльності, беручи до уваги такі фактори, як бюрократія та транзакційні витрати. Для малих підприємств з обмеженими трудовими та фінансовими ресурсами адміністративні перешкоди, пов'язані з міжнародною торгівлею, можуть мати

істотний вплив. Крім того, участь цих малих промислових підприємств у зовнішній торгівлі означає конкурентоспроможність їх продукції, що відображає силу національної економіки в цілому.

Показники ефективності малих промислових підприємств служать цінним показником для оцінки ефективності монетарної та фіскальної політики, оскільки вони дуже чутливі до коливань процентних ставок, фінансових ресурсів, податкового тягаря та страхових внесків.

Досліджуючи потенційні небезпеки, пов'язані з розміщенням банківських активів у підприємствах малого бізнесу, можна оцінити зростання та надійність цього конкретного сектора економіки. Як правило, рішення заснувати незалежний малий бізнес виникає в результаті роздумів особи між залученням до найманої праці чи підприємницькою діяльністю. Коли монетарна та фіскальна політики є сприятливою, такий вибір спонукає людей об'єднувати свої фінансові та матеріальні ресурси для заснування власних підприємств. Отже, це сприяє активізації обігу капіталу та підвищує ефективність розподілу ресурсів.

Досліджуючи роль малих підприємств у стимулюванні економічного зростання, важливо визнати їхнє вміння ефективно використовувати власні ресурси, тим самим впливаючи на загальну ефективність національної економіки. Завдяки обмеженому доступу до ресурсів, роботі в умовах жорсткої конкуренції та тісним зв'язкам із великими корпораціями малі підприємства мають потенціал досягти більшого підвищення продуктивності порівняно з великими підприємствами. Це, у свою чергу, сприяє загальному економічному зростанню країни.

Наявність трудових ресурсів є вирішальним фактором, що визначає зростання економіки. Створення робочих місць значною мірою залежить від малих підприємств, які відіграють значну роль у цьому відношенні. Для підтвердження зазначимо: у 2012 році на малі підприємства припадало 50,2% робочої сили в Європейському Союзі, до того ж лише Німеччина сприяла 42,2%. Наприклад, водночас із цим, Китай мав показник 69,7%, а Україна –

43,0%. Важливість малих підприємств також можна оцінити, враховуючи їх частку в загальній кількості підприємств та їх внесок у ВВП. У Європейському Союзі мікро- та малі підприємства становлять 98,7% усіх учасників ринку та створюють 39,5% ВВП. У Китаї ці показники становлять 99,0% і 57,1%, а в Україні – 98,7% і 33,5% [34].

Структурна реорганізація економіки розпочинається завдяки створенню малого бізнесу, що надає людям свободу вибору з широкого спектру ринкових можливостей. Крім того, такий розвиток створює нові можливості для працевлаштування, забезпечує швидке повернення інвестицій і швидко адаптується до мінливих вимог споживачів. Вагомим індикатором загального економічного прогресу є частка малого бізнесу у ВВП. Якщо в перехідній економіці частка малого бізнесу не переступає «поріг» у 40%, то це свідчить про відсутність комплексних реформ. Крім того, такий неадекватний стан малого бізнесу не тільки перешкоджає проведенню реформ, але й зменшує мотивацію до їх проведення. І навпаки, міцний сектор малого бізнесу сприяє реформам.

Основою процвітання західних країн є їхня готовність брати участь у численних невеликих підприємствах. Навпаки, впровадження націоналізації та встановлення державних монополій у соціалістичних країнах і країнах, що розвиваються, призвело до стану стагнації або навіть регресу.

Малі підприємства відіграють багатогранну роль у суспільстві, не лише сприяючи розвитку економіки, а й впливаючи на соціально-економічний розвиток держави. У результаті багато країн запровадили спеціалізовані освітні програми для осіб, які працюють у цьому секторі та керують ним. Ці програми є необхідними, оскільки особи без формальної освіти з економіки чи права часто відіграють значну роль у створенні малих підприємств. Основна мета цих програм — надати учасникам знання та навички, необхідні для ефективної роботи й управління своїм бізнесом.

За відносно короткий період люди можуть отримати практичний досвід у сфері менеджменту, економіки, права та маркетингу. Оскільки частка малого

бізнесу в національній економіці зростає, то збільшується потреба в бізнес-освіті, адаптованій до цього сегменту ринку. Вкрай важливо, щоб такі освітні ресурси були доступними з точки зору вартості та часу, необхідного для розробки. У багатьох розвинених країнах започаткування нових підприємств є важливим компонентом професійної підготовки, оскільки успіх і зростання цих підприємств залежать від громадян та їхньої підготовленості до самостійної підприємницької діяльності.

Великий вплив на професійну підготовку мають малі підприємства. Через неспроможність конкурувати з великим бізнесом у залученні кваліфікованих кадрів малі підприємства служать платформою для підготовки молодих спеціалістів. Така практика дає незаперечні переваги на ранніх етапах кар'єрного розвитку випускника університету. Працівники малих підприємств часто виконують кілька ролей, що дозволяє їм отримати ширше розуміння бажаної професійної спеціалізації. Динаміка малого бізнесу також впливає на комунікаційну діяльність. Встановлення мережевих зв'язків між великими та малими підприємствами призвело до розвитку їх комунікаційного середовища, зокрема з точки зору інтернет-технологій. Крім того, випускається фахова література для навчання працівників малих підприємств і виконання рекламних функцій. Також зросла кількість професійних виставок, які служать платформою для демонстрації своєї роботи підприємствами та обміну досвідом. У результаті розвиток ділового етикету став невід'ємним аспектом ділового спілкування, що привело до створення нових норм поведінки, мови та письма.

Великий вплив на організацію дозвілля має малий бізнес, який відіграє вирішальну роль у забезпеченні різноманітних видів діяльності для проведення вільного часу. Розвинені країни значною мірою покладаються на ці малі підприємства, які пропонують спеціалізовані послуги в таких сферах, як громадське харчування, туризм і культура.

У Туреччині, країні, відомій своєю процвітаючою індустрією туризму та присутністю великих світових брендів одягу, малий бізнес становить приблизно 74% загального обороту країни. Це включає найбільших

туристичних операторів і локалізовані виробничі потужності цих відомих брендів одягу.

Крім того, малий бізнес відіграє вирішальну роль у формуванні культури дозвілля, яка культивується транснаціональними корпораціями, такими як «Макдональдс» та інші.

Франчайзинг – це метод, за допомогою якого «Ростикс» та «Макдональдс» розширює своє охоплення на регіональних ринках збуту. У цій конкретній галузі невеликі підприємства є найефективнішими. Це пов'язано з тим, що характер пропозиції дуже схильний до сезонних коливань. Саме менші підприємства володіють необхідною здатністю до адаптації та гнучкістю, щоб відповідним чином регулювати пропозицію, незалежно від сезону, чи то збільшення, чи зменшення.

Оскільки кількість малих підприємств продовжує зростати, з'являється новий економічний клас. Цей клас присвячений захисту та збереженню їхньої власності, а також розвитку правових й економічних інститутів для підтримки їхніх інтересів. Власники малого бізнесу відіграють вирішальну роль у політичному ландшафті, зокрема у створенні законів. Їх участь у представницькій владі служить стримуванням впливу олігархії, забезпечує чесну конкуренцію, сприяє розвитку демократичних принципів.

Малі підприємства вступають у різні взаємодії з державою, беручи на себе такі ролі, як платники податків, роботодавці, установи, виробники та інвестори. Орієнтуючись на економічні переваги, ці малі підприємства прагнуть встановити організовані відносини через практику соціального партнерства. Цей процес передбачає узгодження економічних інтересів різних суб'єктів, керуючись принципами взаємної вигоди та рівності. Шляхом поєднання матеріальних і нематеріальних ресурсів розподіляються повноваження, відповідальність і ризики всередині соціально-економічної системи.

Розглядаючи соціальну ієрархію, здатність окремих осіб брати участь у власних підприємницьких починаннях означає суспільство, яке цінує рівність.

Оскільки інтереси власників малого бізнесу набувають більшого представництва, а їхній капітал (соціальний, культурний чи економічний) стає більш впливовим, ніж великий капітал, державне регулювання більше покладається на вплив і заохочення, а не на авторитетну тактику. Цей перерозподіл влади відбувається як вертикально, так і горизонтально, що приводить до більш егалітарного суспільства.

Наявність середнього класу необхідна для сталого економічного розвитку, як підтвердили численні дослідження. Цей середній клас зазвичай складається з власників малого бізнесу та підприємців, які відіграють вирішальну роль у багатьох країнах. Їхня участь приводить до більш справедливого розподілу різноманітних ресурсів, таких як освіта, охорона здоров'я та безпека. Отже, сприйняття громадськістю справедливості, прав та можливостей стає більш прозорим та поінформованим. Крім того, завдяки збільшенню можливостей працевлаштування в секторі малого бізнесу можна послабити соціальну напругу в суспільстві. Це особливо важливо для маргіналізованих груп, включаючи жінок, інвалідів, мігрантів, студентів та пенсіонерів, оскільки це дозволяє їм брати активну участь у реальній економіці. В.А. Руб наголошує на важливості малого бізнесу для швидкого та економічно ефективного створення нових робочих місць, а також для розвитку підприємницьких навичок, які можуть бути не повністю реалізовані у великих корпораціях чи державних установах.

Соціальні та інституційні ролі малого бізнесу переплітаються. Підприємці, активно займаючись інноваційною діяльністю, прагнуть пристосуватися до постійно мінливої динаміки ринку. Їхній внесок виходить за рамки впровадження нових продуктів і технологій; вони також формують економічний, політичний і соціальний ландшафт, створюючи нові ринки, сприяючи новим формам співпраці та конкуренції і закладаючи основу для підприємництва через організаційні та правові рамки.

Якості, які сприяють підприємництву, такі як ризик, інновації, лідерство, ефективність і раціоналізм, формуються різними чинниками, включаючи

інститути, що сприяють розвитку людського капіталу, впливу домогосподарств і соціальних відносин. Ці фактори охоплюють такі елементи, як майнова відповідальність, виконання фінансових зобов'язань, економічна свобода та здатність приймати самостійні рішення. На створення й ефективність цих факторів впливають політичні і правові інститути, фінансові інститути та інститути розвитку, які сприяють економічному зростанню.

Кореляція між зростанням малих підприємств і трансформацією їх організаційної структури нерозривно пов'язана зі створенням державних, комунальних, суспільних і законних установ. У часи негараздів малі підприємства служать сіткою безпеки, забезпечуючи відчуття стабільності для економічного прогресу. Чим більша присутність цього сектора у ВВП, тим стійкішим стає загальний розвиток, оскільки він має здатність швидко пристосовуватися до обставин, що переважають.

У контексті трансформаційної економіки України підприємництво демонструє чіткі характеристики. Замість необґрунтованого оптимізму щодо позитивних перетворень і значної різниці в доходах між різними верствами населення, фокус змістився на пошук засобів виживання, а не на залучення до інноваційного й продуктивного підприємництва, яке сприяє генеруванню та комерціалізації нових ідей.

Вплив вітчизняних інституцій на розвиток підприємництва розглядався через аналіз ринкової конкуренції, інституту приватної власності та підприємницької ролі фірм.

Поточний стан бізнес-політики знаходиться на ранніх стадіях і, як і будь-який інший інструмент регулювання, він не бездоганний. Важливим аспектом механізму регулювання підприємницької діяльності має стати створення системи державної підтримки, яка сьогодні пропагується як засіб покращення різноманітних сторін соціально-економічного життя суспільства.

3.2. Оцінка потенціалу успішного підприємництва в Україні

У системі ринкової економіки значення підприємницького сектору зростає, оскільки він виступає основою та організаційним елементом економіки, а також виступає каталізатором її зростання. Підприємництво відіграє вирішальну роль у здійсненні структурних змін, забезпеченні ринку продукцією та послугами, стимулюванні створення робочих місць, підвищенні конкурентоспроможності економіки й розширенні експортних перспектив держави.

В Україні запорукою розвитку підприємництва є забезпечення державної підтримки та гарантій. Ці гарантії мають поширюватися на всіх підприємців, незалежно від обраного ними виду діяльності чи структури власності. Зокрема, мають підтримуватися рівні права та можливості щодо доступу до робочої сили, інформації, природних ресурсів й інших основних ресурсів. Однак важливо визнати, що розвитку підприємництва заважає чинна система патентування та ліцензування. Ця система, яка дає дозвіл на певну діяльність, є основною перешкодою, що гальмує розвиток підприємництва та завдає підприємцям значні фінансові збитки.

Найважливішим компонентом у місцевій системі, яка підтримує підприємницьку діяльність, є наявність фінансових установ, спеціально створених для забезпечення доступу до фіскальних активів для малого та середнього бізнесу. В Україні існують різні напрямки підтримки підприємництва, зокрема особисті кошти, державне фінансування, кредити та іноземні інвестиції. Однак варто зазначити, що ці ресурси не дуже розвиваються. Основною перешкодою для динамічного розвитку підприємництва є дефіцит можливостей [4; 10].

Використання лізингу як засобу сприяння підприємницькому зростанню демонструє великий потенціал, але залишається відносно недостатньо вивченим. Цей інноваційний підхід дозволяє підприємцям-початківцям з обмеженими початковими коштами придбати цінні машини та обладнання. Створення лізингових центрів, які є альтернативним джерелом фінансової допомоги,

спрямоване на мінімізацію фінансового навантаження на підприємців при закупівлі необхідного обладнання.

Податкова політика в Україні створює перешкоди для осіб, які прагнуть започаткувати та розширити підприємницьку діяльність, незважаючи на потенціал для значних можливостей у цій сфері. Щоб заохочувати розвиток підприємництва, необхідно запроваджувати податкову політику, яка включає перевірені переваги, які спостерігаються у високорозвинених країнах. Крім того, має бути встановлена диференційована система оподаткування за рівнем обороту бізнесу.

Впровадження «податкових інвестиційних кредитів» дозволяє спрямувати кошти на збільшення виробництва з акцентом на використання зовнішніх ресурсів. Додатково наголошується на податкових знижках на прибуток, формуванні спеціальних цільових резервних фондів за рахунок неоподаткованого прибутку, пільговому оподаткуванні оновленого асортименту [5, с. 210].

Значний вплив на розвиток підприємництва має державна політика як на державному, так і на регіональному рівнях, що охоплює не лише фінансову підтримку, а й матеріальну, кадрову та організаційну допомогу. Важливим аспектом підготовки безробітного населення до підприємницької діяльності є пропозиція навчальних програм, які охоплюють основи бізнесу, а також надання можливостей для підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації. Оснащення людей знаннями про бізнес має важливе значення для розвитку підприємницьких навичок, сприяння розвитку малого бізнесу, збільшення виробничих потужностей і прискорення регіонального розвитку. Ці зусилля є вкрай необхідними для виховання підприємницького духу серед молоді та сприяння розширенню підприємництва в регіоні. Метою є створення мережі освітніх та консультаційних центрів, основним завданням яких буде надання підтримки й консультування підприємцям [9, с. 77].

Визнання узгодженості державного регулювання з вимогами та потребами населення можна розглядати як каталізатор підвищення ефективності підприємницького сектору й вдосконалення регуляторної політики держави у цій сфері.

На нашу думку, існують конкретні напрямки, за якими можна класифікувати посилення державного регулювання для розвитку підприємництва в Україні. Ці напрямки можуть бути наступними:

1. У галузі правовідносин та регулювання підприємницької діяльності:

- заохочувати підприємництво шляхом гармонізації законів, спрощення бюрократичних процесів, упорядкування регуляторних органів і скасування норм, які надають чиновникам надмірні дискреційні повноваження;
- докладати зусилля для впровадження заходів, спрямованих на вдосконалення та оптимізацію реєстраційних, ліцензійних та адміністративних процесів для підприємств будь-якого розміру, чи то малий, середній чи великий бізнеси;
- змінити погляди державного апарату на підприємництво, зокрема на малі та середні підприємства, і навіть проведення навчання чиновників щодо ефективної взаємодії з цим сектором;
- активізувати участь представників бізнесу в розробці законів і нормативних актів, що стосуються цього важливого сектора економіки;

2. Щодо реалізації політики на державному рівні з метою сприяння підприємництву:

- створити більш розгалужену екосистему, яка допомагає та заохочує підприємництво, включаючи створення мереж, альянсів і кластерів;
- на національному, регіональному та місцевому рівнях надзвичайно важливо встановити прозорість і послідовність в інституційній сфері, забезпечуючи чітке розмежування функцій між усіма гілками влади;
- у національних планах розвитку важливо чітко визначити цілі суб'єктів господарювання, а також окреслити роль уряду, регіональних і місцевих органів влади у захисті їхніх інтересів;
- завдяки посиленню участі місцевих і регіональних органів влади, МСП можуть отримати необхідну підтримку, адаптовану до конкретних вимог і можливостей кожного регіону, таким чином сприяючи їхньому розвитку;

- здійснити ретельний аналіз прогресу розвитку підприємництва та використання отриманих висновків для адаптації відповідної політики та програм;

3. У галузі оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності, слід враховувати кілька основних моментів:

- динамічне зростання галузі зумовлює необхідність розвитку податкової політики як засобу процвітання партнерських відносин між бізнесом та державою з урахуванням збільшення надходження фінансових ресурсів до бюджету;

- створення бюджетного та податкового середовища, яке б сприяло підприємництву й включало спрощене регулювання, прозорість і стабільність системи оподаткування;

- активне залучення суб'єктів господарювання до надання регулярних консультацій щодо податкового законодавства;

- перегляд податкових пільг має на меті зменшити та запровадити лише ті, які доведено як ефективні, справедливі;

- впровадження «ймовірного» оподаткування для мікропідприємств передбачає отримання бази оподаткування за простими показниками;

- для збереження внутрішньої узгодженості необхідно структурувати податкову політику суб'єктів господарювання з іншими сферами;

- впроваджуючи загальновизнані заходи, спрямовані на полегшення податкового тягара для бізнесу, мета полягає в тому, щоб забезпечити несуперечливий підхід;

4. Якщо говорити про фінансові інструменти, які допомагають суб'єктам господарювання, то потрібно зазначити наступні:

- створення сектору фінансових послуг спеціально для підприємницького сектору;

- участь суб'єктів господарювання у реалізації проєктів, що фінансуються державою;

- сектор фінансових послуг отримав значну користь від створення та розвитку важливих компонентів інфраструктури, які охоплюють кредитні лінії, венчурний капітал, лізинг тощо;

- надавати навчальні та консультаційні послуги підприємцям, особливо зосереджуючись на допомозі їм у розробці бізнес-планів та проведенні економічної оцінки;
- розвиток фінансових інструментів для місцевих і національних суб'єктів господарювання;
- фінансування капіталомістких та новаторських проєктів;
- створити мікрокредитні організації і реалізацію програм фінансування для сприяння економічному розвитку;

5. У галузі надання консультаційних послуг для підприємництва:

- процес передбачає визначення завдань і розробку комплексного плану консультаційних послуг;
- адаптацію до нових вимог бізнесу для здійснення переходу на комерційну модель управлінських та консалтингових послуг;
- здійснення повного переходу консалтингових послуг для суб'єктів підприємницької діяльності в приватний сектор;
- пропонуючи консультаційні послуги підприємствам, важливо враховувати безліч джерел фінансування та місцевих ресурсів.

6. У галузі бізнес-інкубаторів:

- вивчення значення бізнес-інкубаторів у сприянні зростанню та розвитку підприємств;
- розробка комплексної системи управління, спеціально створеної для бізнес-інкубаторів;
- при виборі та розміщенні бізнес-інкубаторів важливо враховувати існуючу інфраструктуру та обладнання на території;
- вивчення міжнародного досвіду бізнес-інкубаторів та їх роль у розвитку сучасної культури підприємництва і сприяння взаємодії між суб'єктами підприємницької діяльності [12, с. 215].

Отже, вирішення цих питань значною мірою залежить від створення надійної правової бази для сприяння економічним реформам і прогресу.

3.3. Шляхи розвитку підприємництва в контексті сучасних вимог

В Україні очевидна відсутність державної політики щодо розвитку корпоративної соціальної відповідальності. На жаль, погляд уряду на це питання обмежений, розглядаючи це насамперед як форму «соціального партнерства». Відсутність відкритої комунікації та неадекватна допомога з боку державних установ у соціальних програмах і підприємницьких проєктах призводить до дефіциту підтримки. Це перешкоджає розвитку відповідних стимулів для підприємств, які прагнуть включити соціальну відповідальність у свою діяльність.

У сприйнятті українських підприємців соціальна відповідальність бізнесу часто розглядається лише як маркетингова чи піар-стратегія. Зазвичай вона обмежується соціальними ініціативами і, отже, не сприяє ефективному сталому розвитку як на мікро-, так і на макрорівнях. Крім того, це не сприяє збільшенню довгострокової конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. Примітно, що ці соціальні акції, як правило, привертають увагу насамперед під час виборних кампаній, оскільки бізнес робить пожертви в надії отримати політичну чи економічну вигоду. Однак мало хто з представників бізнесу замислюється над потенційними наслідками такого підходу, оскільки він не завжди може відповідати очікуванням зацікавлених сторін і зрештою може завдати шкоди репутації бізнесу.

Крім того, численні вітчизняні підприємства не бажають відкрито визнавати свою участь у соціальній відповідальності. Це вагання впливає не лише з моральних міркувань, а й з бажання підвищити свій суспільний імідж і захистити свої бізнес-інтереси. Це небажання можна пояснити двома ключовими факторами. По-перше, це відображає переважаюче негативне сприйняття бізнесу в українському суспільстві. По-друге, будь-яка участь у соціальних ініціативах може бути неправильно витлумачена як спроба приховати прибутки. Українські компанії активно уникають оприлюднення своїх соціально відповідальних зусиль, щоб уникнути контролю з боку податкових органів та органів місцевого самоврядування, які можуть прагнути накласти на них зобов'язання щодо

вирішення конкретних соціальних проблем на регіональному чи національному рівнях.

На жаль, перелічені проблеми та протиріччя зазнали значного сплеску під час кризи. Зараз очевидно, що українська криза є найскладнішою серед країн СНД і Центрально-Східної Європи. Результати дослідження пояснюють це давніми проблемами докризового розвитку України, накопиченням структурних дисбалансів та відсутністю комплексного плану реформ. На жаль, вжиті антикризові заходи виявилися неефективними. Відтак окремі власники бізнесу, які раніше вважали соціальну відповідальність модним поняттям, почали сприймати її як тягар, що призвело до скорочення своїх програм та соціальних інвестицій. Інші компанії відклали заплановані проєкти й спрямували зусилля на закріплення наявних досягнень і підтримку перевірених ініціатив. Деякі компанії включають принципи, процедури та інструменти соціальної відповідальності у свої загальні стратегії. Ці компанії можуть вносити деякі зміни в ці елементи разом з іншими аспектами своїх стратегій. З іншого боку, найбільш стійкі та сміливі компанії активно розробляють нові ініціативи та програми для посилення своєї відданості корпоративній соціальній відповідальності [15, с. 68].

Важливо підкреслити, що криза, створюючи значні виклики, має відмінні якості, які роблять її цінним активом для розвитку. З точки зору соціальної відповідальності, можна отримати кілька переваг. По-перше, криза дає можливість відмовитися від неефективних програм і проєктів. По-друге, це вимагає прозорості в розробці соціальних ініціатив, що веде до переходу від короткострокових зусиль до довгострокових стратегій. Крім того, криза може вивести соціальну відповідальність за рамки простої тактики зв'язків з громадськістю, спонукаючи компанії (особливо ті, які ще не зробили цього) визнати важливість ведення бізнесу з акцентом на соціальну відповідальність. Крім того, він заохочує співпрацю та пошук інноваційних партнерств, використовуючи негрошові ресурси, такі як технології, знання й волонтерство.

На підставі проведених досліджень Шаповал В.М. має здатність спекулювати на потенційних траєкторіях майбутнього розвитку соціальної відповідальності [33].

Початковий вибір передбачає збереження статус-кво, коли соціальна відповідальність бізнесу буде існувати й надалі з усіма існуючими проблемами, протиріччями та недоліками. Як зазначалося вище, основна проблема соціальної відповідальності бізнесу в Україні полягає в тому, що вона не має все ж інтеграції в практику стратегічного управління та свідоме прагнення до сталого розвитку.

Якщо криза послужить каталізатором для активізації діалогу та співпраці між компаніями і зацікавленими сторонами, «оптимістичний» варіант втілиться в життя. Цей сценарій підніме як теорію, так і реалізацію корпоративної соціальної відповідальності на більш глибокий і впливовий рівень, гарантуючи довгостроковий сталий розвиток.

Третьою альтернативою є «песимістична» перспектива. Згідно з цією точкою зору, дискурс навколо соціальної відповідальності бізнесу зменшується, відводячи його до неефективної та віддаленої практики, яка відірвана від реальності з точки зору того, як компанії позиціонують себе в зовнішньому діловому та соціальному ландшафті. Отже, для відновлення нинішнього рівня соціальної відповідальності у сфері бізнесу знадобляться значні зусилля та час [18].

У світлі кризи є ще один потенційний напрямок соціальної відповідальності бізнесу. Це є четвертий сценарій (або більш просунута версія другого сценарію), який передбачає поглиблене розуміння термінології, змісту та цілей соціальної відповідальності бізнесу. У цьому сценарії соціальна відповідальність бізнесу тісніше узгоджуватиметься з його фактичною відповідальністю та можливостями, а також із зобов'язаннями, які вони мають перед зацікавленими сторонами, такими як працівники, місцева громада та уряд.

Проблему відповідальності бізнесу в суспільстві ще більше загострила світова економічна криза. Вкрай важливо ретельно розглянути інструменти та методи, які використовуються для виходу з цієї кризи, оскільки вони мають значний вплив на добробут бізнесу, уряду та громадськості. Рішення й дії, вжиті для

подолання кризи, мають далекосяжні економічні та соціальні наслідки, що призводить до збільшення витрат. Для ефективного подолання кризи бізнесу необхідно приймати виважені та скоординовані рішення, які враховують інтереси всіх зацікавлених сторін. Це включає в себе впровадження соціально відповідальних заходів як всередині, орієнтуючись на персонал, так і зовні.

Щоб узгодити програми зі стратегічними цілями компанії, важливо забезпечити чітке визначення основних параметрів політики. Це включає оптимізацію процесів управління, таких як моніторинг, контроль, оцінка результатів і запобігання будь-яким негативним ефектам. Значення факторів ефективності стає все більш важливим у сучасному бізнес-ландшафті, й існує сильний акцент на соціальній відповідальності як невід'ємній складовій загальної корпоративної стратегії [22, с. 216].

У нинішній ситуації в Україні вкрай важливо, щоб держава взяла на себе відповідальність за створення сприятливих умов для виконання бізнесом своїх соціальних обов'язків. Цього можна досягти використовуючи різні інструменти та стратегії. Деякі з цих інструментів включають економічні стимули, такі як субсидії на зарплату та податкові пільги, регуляторні програми, такі як соціальні положення в державних тендерах та угоди між урядом і приватним сектором, а також соціальні положення в колективних договорах, які сприяють працевлаштуванню людей з інвалідністю. Крім того, можуть бути застосовані примусові заходи, такі як обов'язкове розкриття інформації та схеми сертифікації, а також програми переконання, спрямовані на просування загальноприйнятих норм і цінностей. Нарешті, програми соціального залучення можуть надавати адміністративну підтримку компаніям, зацікавленим у реалізації ініціатив соціальної відповідальності.

Для просування соціальної відповідальності в Україні та сприяння ефективній комунікації між владою та бізнесом обидві сторони мають зробити певні важливі кроки. Компанії повинні сумлінно й повністю виконувати свої соціальні зобов'язання згідно із законом. Вони також повинні прийняти та схвалити потенційне посилення державного нагляду для забезпечення дотримання

обов'язкових стандартів. Крім того, компаніям важливо розширити коло зацікавлених сторін, залучених до їхніх соціальних ініціатив. Якщо в першу чергу увага зосереджена на державі, власниках і найманих працівниках, то не меншу увагу слід приділяти місцевим громадам, громадським організаціям, бізнес-партнерам та ін. Крім того, компанії повинні вивчити методи формалізації розкриття інформації про свої соціальні заходи. Це сприяло б формуванню позитивного суспільного сприйняття українського бізнесу, висвітленню його внеску в економічний розвиток країни та залученню потенційних інвесторів [25; 33]. Для ефективного регулювання та забезпечення виконання соціальних і фінансових зобов'язань бізнесу держава має ввести відповідне законодавство та здійснювати контроль за дотриманням. Для органів влади на всіх рівнях вкрай важливо утримуватися від тактики примусу, як прями, так і непрямі, які виходять за рамки встановленого законом рівня соціальної відповідальності. Крім того, держава має активно сприяти формуванню позитивного сприйняття громадськістю вітчизняного бізнесу та його ролі в соціально-економічному розвитку країни. Суспільство загалом також відіграє значну роль у цих зусиллях, вимагаючи зміни ментальності, щоб визнати, що особиста соціальна безпека залежить не лише від індивідуальних здібностей, а й від активної участі у формуванні бізнес-середовища, поряд із державою та природою. Менеджери та власники бізнесу повинні прийняти внутрішній механізм підвищення соціальної відповідальності та впроваджувати його більш активно.

Науково-технологічні парки, які є інфраструктурними організаціями, що підтримують і розвивають малий інноваційний бізнес, відіграють важливу роль у комерціалізації інтелектуальної власності (винаходів) у розвинутих країнах з ринковою економікою. Технопарки несуть важливу відповідальність за надання всебічної допомоги малим інноваційним підприємствам у науково-технічному та високотехнологічному секторах, особливо на ранніх стадіях. Безперечно, технопарки значною мірою сприяють прискоренню інноваційної траєкторії національної економіки. Проте залишається відкритим питання про значущість

цього чинника в рамках існуючої законодавчої бази України щодо інноваційної діяльності.

Експерти стверджують, що індійські технопарки створюють приблизно 8% ВВП країни. Важливо визнати, що розробка та експорт програмного забезпечення завжди були ключовим сектором індійської економіки, який отримував значну державну підтримку.

Поточна ситуація в Україні не відповідає бажаним цілям щодо створення спеціальних економічних зон, які можуть ефективно сприяти розвитку технопарків, зокрема у сфері інформаційних технологій. Підхід влади до вирішення цієї проблеми не тільки не служить рушійною силою для вітчизняної економіки, але й залишає ІТ-технологічні парки погано оснащеними для конкуренції з їхніми колегами в Індії чи Китаї.

Значні знання, отримані за роки створення та управління технологічними парками в Європі та Сполучених Штатах Америки, підтверджують важливість і необхідність не лише створення великих технологічних парків із передовими можливостями для досліджень і розробок, а й створення інкубаторів малого бізнесу, які можуть мати не такий самий рівень технологічного прогресу, але все ще мають значний вплив на сприяння розвитку малого інноваційного бізнесу, особливо на місцевому рівні в малих і середніх містах.

Прибутковість є основним фактором інвестиційної привабливості технопарків. По суті, це вимагає поєднання сприятливого законодавства та переконливих досягнень. Тим не менш, навіть у сприятливому інвестиційному середовищі інвестори довірять свої кошти лише тим, хто володіє не лише здатністю створювати інноваційні та конкурентоспроможні продукти, але й демонструє чітке бачення та ринкову орієнтацію. У контексті технопарків це означає, що їх діяльність має ґрунтуватися на ринкових принципах і підкріплюватися ефективними інформаційними та маркетинговими стратегіями.

Створення технопарків за зразком вільних економічних зон пояснюється тим, що мінімізувати витрати на початкових етапах без наявності конкретних умов, які ці зони можуть запропонувати, недоцільно. І навпаки, без реалізації вигідної

податкової та митної політики стає складно спонукати бізнес інвестувати в галузі науки та освіти. На жаль, спокуса відмовитися від цих заходів є значною.

Український бізнес успішно пройшов через складний шлях становлення крізь такі види пільг, як «спортивні» та «інвалідні», не аналізуючи ідеологію поняття технопарку, як особливого виду технологічного економічного розвитку. Щоб пом'якшити цю можливість, вкрай важливо зосередитися на зменшенні адміністративних перешкод, реалізації цільових стратегій для сприяння розвитку наукової та високотехнологічної промисловості і запобіганні зловживанням сприятливими економічними умовами технопарків для несуттєвих зусиль.

Для вирішення завдання просування інноваційних технологій у сучасній державі вкрай важливо визначити пріоритет розвитку малого бізнесу, в тому числі промислового, на муніципальному рівні. Це стає ще більш важливим у контексті децентралізації, оскільки це є ключовим завданням реформ нашої держави.

Створення технопарків є спільним зусиллям приватного та державного секторів. По суті, уряд несе відповідальність за інвестиції в інфраструктуру цих технопарків і створення середовища, сприятливого для приватних інвестицій. Важливо зазначити, що створення самих по собі технопарків не зможе негайно змінити економіку України від її сировинної залежності. Проте, сприяючи зростанню технопарків і сприяючи розвитку конкурентоспроможних продуктів та послуг ІКТ, існує потенціал для зсуву в бік більшого акценту на технологічному аспекті. Це припущення набуває додаткової довіри, якщо розглядати приклади з глобального економічного ландшафту, і мало ймовірно, що Україна, яка рухається до технологічного та наукового прогресу, буде винятком. Проте ми вважаємо, що Україна не може досягти статусу розвиненої ІТ-країни лише за рахунок створення технопарків. За підтримки уряду в стратегічному розвитку економіки країни технопарки можуть стати каталізатором стрімкого зростання ІТ-індустрії. Закриття всіх компаній цього ринку в межах технопарків – недосяжна мета. Деякі компанії неминуче подолають ці обмеження та продовжуватимуть розвиватися.

Створення технопарків на базі промислових підприємств може виявитися більш вигідним варіантом, особливо якщо організацію цих технопарків здійснює

сама промисловість. Однак цей підхід породжує ряд проблем. Насамперед це призводить до опори на керівників цих підприємств, особливо в регіонах, де їх влада непропорційно сильна. Без чіткого розподілу повноважень, встановленого законом, така залежність стає неминучою. Тому вкрай важливо запровадити заходи, що обмежують повноваження цих менеджерів, а також розробити систему, яка стимулює їх виділяти територію свого підприємства під технопарки.

Щоб технопарк дійсно процвітає, він повинен працювати незалежно. Завдяки тісній співпраці з науковими установами, університетами, науковими та промисловими компаніями технопарк є каталізатором інтеграції інноваційних систем в економічний цикл. Якщо технопарк створюється виключно великою промисловою компанією без будь-якої наукової участі або опори на ідеї, згенеровані спеціалізованими науковими організаціями, його не можна віднести до технопарку. Натомість його слід називати «бізнес-інкубатором» або іншою окремою організацією.

Наявність інноваційних концепцій і досягнень, зосереджених у технопарках, відіграє важливу роль у розробці затребуваних продуктів і послуг, які матимуть міжнародну привабливість. Отже, ці інноваційні продукти зазнають плавнішого та швидшого процесу пошуку зацікавлених покупців. При забезпеченні ефективної інформаційної і маркетингової допомоги успіх інноваційного продукту, як і його творця, практично гарантований на ринку. На жаль, малим та середнім підприємствам часто важко ефективно просувати свої інноваційні пропозиції. Однак, якщо технопарки отримують інформаційну й маркетингову підтримку через спеціалізовані державні ініціативи, ці малі компанії, що працюють у цих парках, отримують конкурентну перевагу.

Зростання українських МСП у секторі ІТ-технологій з 4,2% до 9,6% між 2016 і 2022 роками має особливе значення для нашої економіки.

У системі ринкової економіки підприємницький сектор є не лише основою та структурою економіки, а й каталізатором її зростання.

Розширюється роль підприємництва, оскільки воно відіграє життєво важливу роль у здійсненні структурних змін, задоволенні потреб ринку в товарах і послугах,

створенні робочих місць, підвищенні економічної конкурентоспроможності та розширенні експортних можливостей держави.

На рис. 3.1 подано запропонований механізм підтримки підприємництва, який сприятиме розвитку територій та економіки України загалом.

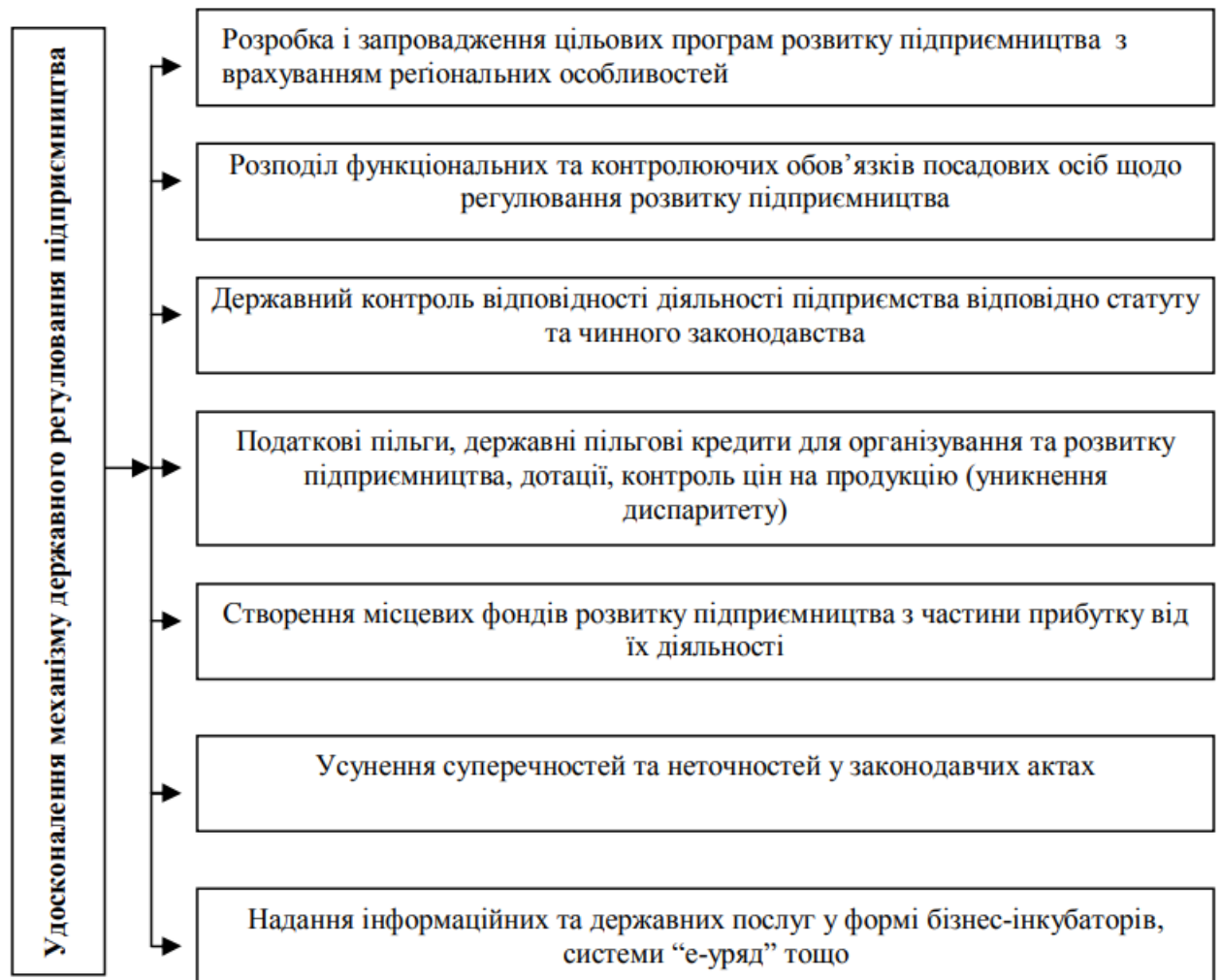

Рис. 3.1. Удосконалений механізм підтримки підприємництва

Джерело: сформовано автором

На державі в Україні лежить значний обов'язок щодо створення сприятливих умов для реалізації соціальної відповідальності бізнесу. Це включає заохочення та сприяння соціальній відповідальності за допомогою різних ефективних методів. Ми вважаємо, що такі інструменти значною мірою сприятимуть цьому починанню: програми економічного стимулювання, регуляторні ініціативи, програми примусу, програми переконання та програми залучення до соціальної діяльності.

Очікується, що успішна реалізація цієї програми дасть кілька результатів, серед яких прискорене зростання малого та середнього бізнесу, використання його потенціалу, створення ефективного механізму вирішення економічних і соціальних викликів, сприяння структурним змінам у економіці, послідовне збільшення кількості малих та середніх підприємств, зниження рівня неформальної економічної діяльності в підприємницькому секторі, посилення внеску підприємництва в економіку регіону, залучення інвестицій, зміцнення економічної основи міста та області, насичення ринку товарами й послугами, покращення бізнес-середовища, створення позитивного іміджу держави.

Об'єднання винахідницьких концепцій і досягнень у технопарках сприятиме створенню новаторських товарів і послуг, які отримають міжнародний попит. Отже, інноваційний продукт матиме більш плавний і швидкий шлях до пошуку покупців. Завдяки кваліфікованій інформаційній та маркетинговій підтримці інноваційний продукт і його творець неодмінно досягнуть успіху на ринку. На жаль, малі та середні підприємства не завжди мають досвід, щоб ефективно просувати свої інноваційні пропозиції. Однак, якщо технопарки отримають інформаційну й маркетингову підтримку через ретельно розроблені державні ініціативи, малі компанії, що працюють у цих парках, отримають конкурентну перевагу.

ВИСНОВКИ

У ході написання кваліфікаційної роботи було здійснено наступні висновки:

Становлення та розвиток підприємництва як соціального та економічного явища був довгим і складним шляхом. По суті, це вид господарської діяльності, яким люди займалися з давніх часів. Елементи підприємництва, як прояв економічної функції, можна спостерігати в різних формах протягом історії. Однак широко визнається, що сучасне підприємництво, у його справжньому розумінні, виникло як історичний феномен під час появи капіталізму, що характеризується встановленням приватної власності, ринкової економіки та вільної конкуренції.

Дослідження розвитку капіталістичної економічної системи спонукало англійського економіста Р. Кантільона до введення в науковий обіг терміну «підприємництво».

Підприємництво відіграє унікальну роль як в економіці, так і в загальному економічному ландшафті країни. Його основна функція полягає в оживленні економічної системи шляхом сприяння інноваційному середовищу, що веде до руйнації традиційних структур і прокладає шлях до трансформаційних змін. Зрештою, підприємництво стає рушійною силою, яка рухає економіку вперед, сприяючи бережливості, раціоналізації, економічній ефективності та постійному оновленню.

Підприємництво є потужною силою, яка рушійно впливає на економічне зростання. Воно діє як каталізатор структурних змін в економіці, що призводить до збільшення виробництва та надання послуг. Крім того, це стимулює інвестиційну активність та збільшує попит і пропозицію. Зрештою, підприємництво відіграє життєво важливу роль у прискоренні загального економічного розвитку нації.

На початкових етапах економічної трансформації України, незважаючи на виклики, з якими зіткнулися протягом цього перехідного періоду, відбулося помітне зростання недержавного сектора економіки. Це зростання

супроводжувалося суттєвим збільшенням кількості суб'єктів господарювання, особливо в перші роки економічних реформ. Нині очевидно, що недержавний сектор продовжує динамічно розвиватися.

Повноцінному функціонуванню підприємництва заважає кілька основних перешкод. Це, зокрема, неефективність державної допомоги підприємцям, неадекватність системи державного управління та економічного регулювання господарської діяльності, повсюдна поширеність протиправної діяльності у соціально-економічних взаємодіях у підприємницькій сфері.

Основою розвитку підприємництва в Україні є діючі державні гарантії та всебічна підтримка. Хоча лізинг залишається недостатньо використовуваним засобом сприяння підприємницькому зростанню, він має великі перспективи. Надаючи доступ до дорогих машин і обладнання, лізинг пропонує життєздатне рішення для підприємців, які не мають значного початкового капіталу.

Для сприяння соціальній відповідальності в Україні та заохоченню всебічній розмові між урядом та бізнесом компаніям вкрай необхідно сумлінно й в повній мірі виконувати свої соціальні обов'язки, визначені чинним законодавством. Подібним способом держава має не лише створити належну правову базу, але й забезпечити суворий нагляд, щоб гарантувати, що всі підприємства дотримуються своїх соціальних і фінансових зобов'язань, передбачених дійсним законодавством. Основним завданням «Програми розвитку малого та середнього підприємництва» в Україні загалом та Кіровоградській області зокрема є покращення бізнес-середовища для суб'єктів малого й середнього підприємництва в регіоні, що сприятиме розширенню економічних показників цих суб'єктів. Збільшується внесок підприємництва у забезпечення зайнятості населення та збільшення надходжень до бюджетів усіх рівнів.

Питання ефективного просування інноваційних технологій зумовлює необхідність розвитку малого бізнесу, зокрема у виробничій сфері, на регіональному рівні. Це особливо важливо в контексті децентралізації, яка є першочерговою реформою для нашої країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білик В. В. Сучасні тенденції розвитку малого та середнього бізнесу в Україні. *Ефективна економіка* № 3, 2012. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1012>
2. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. 302 с.
3. Воротіна Л.І. Малий бізнес та підприємництво в ринкових умовах господарювання. Навч. Посіб. 3-тє вид., доп. і перероб. К.: Видавництво Європейського університету, 2004. 308 с.
4. Гатовський О.П. Ефективність запровадження та розвитку малого підприємництва в Україні. *Фінансист*. № 5. 2006. С. 17-19.
5. Гетьман О. Економіка підприємства: Навчальний посібник/ Оксана Гетьман, Валентина Шаповал, Мін-во освіти і науки України, Дніпропетровський ун-т економіки і права. К.: Центр навчальної літератури, 2009. 487 с.
6. Горняк О.В. Напрямки та чинники розвитку сучасного підприємництва. *Актуальні проблеми розвитку економіки*. 2002. №6. С. 35-40.
7. Диба М.І. Державне підприємництво за умов трансформації економічної системи. *Вчені записки: Наук. Зб.* Вип. 6. К.: КНЕУ, 2004. С. 8-4.
8. Диба М.І., Самійленко А.П. Загальні основи функціонування ринку та підприємницьке регулювання. *Вчені записки: Наук. зб.* Вип. 5. К.: КНЕУ, 2003. С. 27– 33.
9. Донець Л.І. Державне регулювання підприємницької діяльності. *Фінанси України*. 2000. №8. С. 74-80.
10. Донець Л.І. Основи підприємництва: Навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей. Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. 254 с.
11. Кредісов В.А. Підприємництво вирішальний фактор розвитку країн з перехідною економікою. К.: Знання України, 2003. 327 с.
12. Кредісов В.А. Розвиток підприємництва у сучасних транзитивних

економічних системах: Автореф. докт. дис. на здобуття нав. ст. докт. екон.наук. Київський Національний університет. Київ, 2005. 35 с.

13. Лук'яненко В. Розвиток підприємництва в умовах соціального режиму інвестиційної діяльності. *Економіка України*. 2003. №1. С. 30-35.

14. Мочерний С.В. Політична економія: Навч. Посібник. К.: Знання-Прес, 2002. 687 с.

15. Офіційний сайт Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва. URL: <http://www.dkrp.gov.ua>

16. Офіційний сайт Економічний журнал. URL: <http://www.economix.com.ua>

17. Офіційний Світового Банку. URL: <https://www.worldbank.org/en/programs/entrepreneurship>

18. Офіційний сайт Євростату. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat>

19. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua

20. Перехідна економіка: Підручник. В.М. Гєєць, Є.Г. Панченко, Е.М. Лібанова та ін. К.: Вища шк., 2003. 591 с.

21. Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні: Закон України від 21.12.2000 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2157-14>.

22. Про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

23. Рижків С. Підприємництво сьогодні і завтра. *«Комерсант України»*. №62011. С. 6.

24. Розпорядження КМУ № 145-р від 20 березня 2013 року «Стратегія розвитку статистики до 2017 року». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/145-2013-%D1%80>.

25. Розпорядження КМУ № 504-р від 24 травня 2017 року «Стратегія розвитку малого й середнього підприємництва в Україні на період до 2020

року». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-%D1%80>

26. Самійленко А.П. Відносини підприємництва в економічній системі. *Вчені записки. Ін-т економіки та права «КРОК»*. Вип. 8. 2003. С. 42-48.

27. Самійленко А.П. Деякі аспекти методології дослідження підприємництва. Наука і освіта 2005. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції 7-21 лютого 2005 року. Том 96. Економічна теорія. Дніпропетровськ, 2005. С. 24-27.

28. Самійленко А.П. Підприємництво як фактор економічного зростання. *Економіка та підприємництво: Зб. наук. праць молодих учених та аспірантів*. Вип. 7. К.: КНЕУ, 2003. С. 57-65.

29. Самійленко А.П. Сутність підприємницької функції в економічній системі. *Економіка та підприємництво: Зб. наук. праць молодих учених та аспірантів*. Вип. 10. К.: КНЕУ, 2002. С. 42-47.

30. Сизоненко В. Інституціональні та функціональні основи розвитку підприємництва //Україна: аспекти праці. 2002. №4. С. 40-43.

31. Сизоненко В.О., Колесник Н.Ф. Власність. Інтереси. Підприємництво: питання теорії та методології. К.: Знання, 2000. 52 с.

32. Степура О. Підприємництво в структурі відносин перехідного періоду. *Економічний часопис*. 1998. №3. С.28-30.

33. Шаповал В.М. Розвиток соціальної відповідальності бізнесу в Україні та необхідність її державної підтримки. URL: <https://gisap.eu/node/241>

34. Tambunan T. Micro, Small and Medium Enterprises and Economic growth. Center for industry and SME studies faculty of Economics, University of Trisakti. Jakarta: University of Trisakti, 2006. *Working Paper Series*. No. 14.

35. The Global Innovation Index 2012. Stronger Innovation Linkages for Global Growth. URL: <http://innovation.gov.ru/sites/default/files/documents/2013/25337/3934.pdf>.

36. The Global Innovation Index 2013. The Local Dynamics of Innovation. URL: <http://innovation.gov.ru/sites/default/files/documents/2013/25316/3922.pdf>.

37. European Commission, «Growth / Internal market, industry,

entrepreneurship and SMEs». URL: <http://ec.europa.eu>.

38. European Commission, Statistics Explained, «Small and medium-sized enterprises». URL: <http://ec.europa.eu>.

39. European Commission, «Obtaining Funding». URL: <http://ec.europa.eu>.

40. European Commission, «European Union Support Programmes for SMEs». URL: <http://ec.europa.eu>.

41. The OECD-Eurostat Entrepreneurship Indicators Programme (EIP): background information». URL: <http://www.oecd.org/std/business-stats/theentrepreneurshipindicatorsprogrammeeipbackgroundinformation.htm>

42. Ahmad N., Hoffman A. «A Framework for Addressing and Measuring Entrepreneurship», OECD, 2007. URL: <https://www.oecd.org/std/business-stats/39629644.pdf>

43. Transparency international Ukraine. URL: <https://ti-ukraine.org/research/index-spryjnyattya-koruptsiyi-2020/>